

İNSAN VE TOPLUM BİLİMLERİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt / Vol: 6, Sayı/Issue: 5, 2017
Sayfa: 2858-2891

Received/Geliş: Accepted/Kabul:
[09-11-2017] – [13-12-2017]

Kınalızâde'nin *Ahlâk-ı Alâî*'de Yer Verdiği Rivayetlerin Kaynak Değeri

İlyas CANIKLI

Yrd. Doç. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Asst. Prof., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Sciences

Orcid ID: 0000-0001-9340-7982

ilyascanikli@gmail.com

Öz

Büyük Osmanlı âlimi, ahlâk felsefecisi ve düşünürü Kınalızâde Ali Efendi'nin (ö. 979/ 1572) kültür dünyamızda önemli bir yeri vardır. Onun "*Ahlâk-ı Alâî*" adıyla bilinen eseri, yeni neslin kolaylıkla okuyup faydalanması amacıyla günümüz Türkçesiyle değişik zamanlarda sadeleştirilmiştir. Kınalızâde'nin kitabı, önsöz ve mukaddime bölümünden sonra; "*Ahlâk İlmi*", "*Ev İdaresi*" ve "*Devlet Yönetimi*" gibi üç ana başlıktan oluşmaktadır. O, Âhlâk İlmi bölümünde huy ve erdemden, nefsin hastalıklarına ve bunların tedavisine kadar birçok konuyu ele almıştır. Ev idaresi bahsinde; evin unsurlarına duyulan ihtiyaçtan, hizmet adabına kadar çok sayıda konuyu açıklamıştır. Devlet Yönetimi bölümünde ise; Siyaset ve Adâleti içeren temel konulara değinmiştir. Kınalızâde bunları açıklarken, sadece Felsefe kaynaklarında yer alan bilgilerle yetinmeyip ayetlerin yanında, Hz. Peygamber'den (s.a.s.) nakledilen rivayetlere de yer vermiştir. Bu makale Kınalızâde'nin kitabında yer vermiş olduğu rivayetlerin Hadis kaynaklarının tespiti, hadislerin konularla ilişkilendirilmesi ve bunların değerlendirilmesi açısından önemlidir. Ayrıca felsefeci bir şahsiyetin rivayet kültürü açısından da tanınması önemli bir husustur.

Anahtar Kelimeler: Kınalızâde, Osmanlı Âlimi, Ahlâkı Alâî, Rivayet, Kaynak Değeri, Değerlendirme.

Worth and Values of Narrations in Kınalızade's "Ahlakı Alai"

Source

Abstract

Kınalızade Ali (ö. 979/ 1572) is a great Ottoman scholar, moral philosopher and thinker. He has an important place in our cultural world. His work known as "Ahlâkı Alai" is simplified at different times with contemporary Turkish in order to make the new generation read and benefit from it easily. After the presentation section, Kınalızade's book consists of three main titles, "Moral Science", "Home Administration" and "State Administration". It dealt with many issues in the field of moral science, from good and evil to cognitive diseases and their treatment. In the case of home administration; it clarified a lot of things from the need for the elements of the house to the service properties. In the department of state administration; it mentioned the subjects of politics and justice while explaining these subjects, Kınalızade not only satisfied with the information contained in the sources of philosophy, but also included the narrations conveyed from Prophet Muhammad (p.b.u.h.) besides the verses. This article is important in terms of determining the sources of the hadiths, relating the hadiths to the topics and evaluating them, in the accounts of Kınalızade's book. In addition, recognition of a philosopher's personality in terms of narrative culture is also an important issue.

Keywords: Kınalızade, Ottoman Scholar, Ahlâkı Alai, Narration, Source Value, Evaluation.

Giriş

En üstün ahlâk sahibi¹ ve güzel ahlâkın tamamlayıcısı olarak gönderilen² Hz. Peygamber'in çağrısına kulak vererek İslam'ı din olarak kabul eden insanlar, başlangıçtan günümüze kadar, gerek yanlış giden ahlâk telakilerinin düzeltilmesi ve gerekse yeni neslin Kur'ân'ın öngördüğü ve Rasûllah'ın tatbikî ile hayat bulan ahlâk anlayışına sahip olmaları için gayret sarf etmiştir. Onlar bunu bazen söz ve davranışlarıyla bazen de eser ve çeşitli yazılarıyla ortaya koymuştur. Günümüzde de bu çabanın devam ettiği görülmektedir.³

Sözü edilen amaca yönelik olarak, kültürel mirasın yeni nesillere aktarılması açısından, Osmanlı dönemi âlimlerinden olan Kınalızâde'nin (ö. 979/ 1572) kaleme aldığı "*Ahlâk-ı Alâî*" isimli eseri, İslam Ahlâk Düşüncesi Tarihi'nde önemli bir yere sahiptir. Onun bu eseri Osmanlı Devleti'nin ihtişamına yakışır bir Ahlâk Felsefesi niteliği taşımaktadır. Kınalızâde'nin bu eseri orijinal haliyle okunduğunda Osmanlıca, Arapça ve Farsça bilgisine sahip olmayan kimselerin tamamını okuyup anlayacağı bir eser niteliğinde değildir. Ancak okuyucuyla bu değerli eser arasındaki söz konusu anlaşılma engelini kaldırmak amacıyla farklı kimseler tarafından sadeleştirmeler yapılmıştır.⁴

Kınalızâde *Ahlâk-ı Alâî* isimli eserini kaleme alırken özellikle Nasîruddin Tûsî'nin (ö. 672/1274) *Ahlâk-ı Nâsirî*, Celaleddin Devvânî'nin (ö. 908/1502) *Ahlâk-ı Celâlî*, Hüseyin Vâiz Kâşifî'nin (ö. 910/1504) *Ahlâk-ı Muhsinî* ve İmam Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) *İhyâu Ulûmiddin* gibi önemli eserleri esas almış ve onlardan yararlanmıştı. O bu eserinde, zikredilen kaynaklar dışında Sa'dî'nin (ö. 691/1292) *Bostan ve Gülistan*'ı yanında Hafız Molla Câmî, Nizâmî ve Attâr gibi önemli şahsiyetlerden de faydalanmıştır.⁵

Kınalızâde, Âhlâk Felsefesi alanındaki müktesebâtını hem metin olarak zenginleştirmiş hem de felsefi olmanın yanında dinî bir ruh katarak geliştirmiştir. Diğer bir ifadeyle Kınalızâde, felsefi yöntemle işlenen konuları

¹ Kalem 68/4.

² Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, (thk.: Şuayb el-Arnâvûd), (Muessesetu'r-Risâle, 1421/2001) h. no. 8952, XIV, 512; Buhârî, *Edebu'l-mufred*, (thk.: Semîr b. Emîn ez-Zuheyri), (Riyâd: Mektebetu'l-Meârif, 1419/1998) h. no: 273, s. 143; Bezzâr, *el-Musned*, (Thk.: Mahfuzurrahmân Zeynullah-Âdil b. Sa'd), (el-Medînetu'l-Munevvere: Mektebetu'l-İlm ve'l-Hikem, 1988-2009) h. no: 8949, XV, 364; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât*, (I-X), (thk.: Tânk b. Avdullah b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî), (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, trz.) h. no. 6501; Kudâî, *Musnedu's-şîhâb*, (I-II), (thk.: Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefi), (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1407/1986, h. no: 985, II, 108; Sehâvî, *el-Mekâsıdu'l-hasene*, (thk.: Muhammed Osman el-Haşî), (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1985) H. No: 204, s. 180.

³ Örneğin bkz., *Geçmişten Geleceğe Ahlâk* (Sempozyum bildiri kitabı), (Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, 2015); *Sinop Üniversitesi Uluslararası Gençlik ve Ahlâk Sempozyumu I-II* (Sempozyum bildiri kitapları), (Sinop: Sinop Üniversitesi Yayınları, Aralık, 2016); Erdoğan Köycü, "*Ayet ve Hadislere Göre Ahlâk Din İlişkisi*", (Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2017) c. 4, s. 1, ss. 35-53; Ahmet Yemenici, "*İslam Ahlâkı'nın Eğitim Müfredatına Aktarım Sorunu*", Ahlâk ve Eğitim Şurası, (Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2015), s. 348-368.

⁴ Bkz., Kınalızâde Ali Çelebi, *Ahlâk-ı Alâî*, (Günümüz Türkçesiyle yayına hazırlayan: Murat Demirkol) (Ankara: Fecr Yayınları, 2016) s. 9-23.

⁵ Murat Demirkol, "Takdim", *Ahlâk-ı Alâî*, s. 14-23.

dinî naslar ve fikhî hükümlerle pekiştirme yolunu takip ederek Tusî (ö. 672/1274) gibi diğer felsefecilerden ayrılmıştır.⁶ Onun bu eserde felsefe kitapları dışında, ayet ve hadisleri yeri geldiğinde anlatılmak istenilen konularda arguman olarak kullandığı görülmektedir. Bu durum felsefeci olan Kınalızâde'nin Ahlâk Felsefesi hakkındaki düşüncelerinin kaynaklarının neler olduğu hakkında bize bir fikir vermektedir. Ancak anlaşıldığı kadar Kınalızâde, meseleleri izaha çalışırken uygun olan rivayeti zikretmiş, ancak bütün konular için bir ya da birkaç rivayete yer verme gayreti içerisinde de olmamıştır.

Kınalızâde'nin bu eserini makale çalışmamız için önemli yapan husus, konuları izah ederken yer verdiği rivayetleri değerlendirerek, onun bir felsefeci olarak hadis kullanımındaki titizliği veya Hadis bilgisi hakkında bir nitelendirme yapma düşüncesidir. Eserinde çok sayıda rivayete yer veren bir kimsenin hadisleri kullanırken nasıl bir hassasiyet içerisinde olduğu ve bunları ilgili konularla ilişkilendirmedeki mahareti ve rivayet kaynaklarının durumu bu kitabın Hadis İlmi açısından değerlendirilmesini önemli kılmaktadır.

Makale oluşturulurken eserde yer alan bütün konu başlıkları buraya taşınmamış, sadece rivayetlerin tespit edildiği başlıklar çerçevesinde konu ele alınmıştır. Osmanlı Dönemi önemli Ahlâk felsefeci Kınalızâde'nin, eserinde yer verdiği hadisler yönüyle de tanınması kültürümüz açısından önem taşımaktadır. Ayrıca bu makale, bir felsefeci tarafından akılla naklin bir arada kullanabileceğini göstermesi açısından da önem arz etmektedir.

Önsöz Bölümü⁷

Kınalızâde'nin önsözden itibaren Ahlâkla ilgili rivayetlere yer verdiği, bir Ahlâk felsefeci olarak felsefî konularla, Ahlâkla ilgili rivayetleri ustaca nasıl birlikte ele aldığı görülmektedir. *"Allah'ın ahlâkıyla süsleniniz."*⁸ Bu sözü, her ne kadar anlam bakımından doğru olsa da Hz. Peygamber'in bir hadisi olmayıp kelâm-ı kibar kabilinden kabul etmek gerekir. *"Bana en yakın olanınız, ahlâkı en iyi olanınızdır."*⁹ Kınalızâde'nin konuyu desteklemek amacıyla verdiği bu rivayet, kaynak değeri bakımından temel hadis

⁶ Bkz., Murat Demirkol, *"Ahlâk-ı Alâî'nin Ahlâk Felsefesi Literatürü İçindeki Yeri ve Özgünlüğü"*, (Ankara: 2016, Eski Yeni Dergisi sayı: 33) s. 61-62.

⁷ Kınalızâde s. 38.

⁸ İbn Arabî, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, (thk.: Osman Yahya), (Mısır: el-Mektebetü'l-Arabiyye, 1985) II, 136. Bu rivayet Muhittin Uysal tarafından "Asılsız Haberler" başlığı altında verilmiştir. Bkz., *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012) s. 342-343.

⁹ İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim, *el-Câmiu li'bnî Vehb*, (Riyâd; Dâru İbn Cevzî, 1416/1995) I, 580; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, XI, 609; Buhârî, *Câmiu's-sahih*, (I-IX), (thk.: Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir), (Dimeşk: Dâru Tûki'n-Necâd, 1422), h. no: 3559, IV, 189; İbn Hibbân, *el-İhsân fi takrîbi sahîhi ibn Hibbân* (I-XVIII), (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1408/1988), h. no: 485, II, 235; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-ewsât* (I-X), (thk.: Tank b. Avdullah b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî), (Kahire: Dâru'l-Haremeyn, trz.,) h. no: 7697, VII, 350.

kaynaklarında yer aldığı için her hangi bir problem taşımamaktadır. Aynı şekilde içerdiği anlam bakımında da güzel ahlâkın temsilcisi Hz. Peygamber'in hayatının bir özeti niteliğindedir. Ayrıca konu bağlamında "Batılı bir topluluk kıyamet kopuncaya kadar hakka yardım etmeye devam edecektir."¹⁰ rivayetine önsöz bölümünde yer verilmiştir. Her ne kadar bu rivayet Muslim (ö. 261/875) gibi temel hadis kaynağında yer almış olsa da içerdiği anlam bakımından bazı soruları akla getirmektedir.

Mukaddime Bölümü: Huy Değiştirilebilir mi? Başlığı Altında¹¹

Kınalızâde eserinin mukaddime bölümünde çokça bilinen ve kullanılan huyla ilgili konular çerçevesinde "Her çocuk fitrat üzere doğar; fakat sonra anne ve babası onu Yahudi, Hıristiyan veya Mecûsî yapar."¹² rivayetine yer vermiştir. Başlıktan da anlaşılacağı üzere o, huyların belli eğitim ve telkinlerle değişebileceği düşüncesini sözü edilen rivayetle destekleme yoluna gitmiştir. Bu rivayet başlangıçtan itibaren temel hadis kaynaklarında yer almaktadır. İçerdiği anlam ise insan hayatı gerçeğiyle uyumaktadır.

Mukaddimenin dördüncü bahsinde yer alan ve girişin sonunda insanın unsurî âleme ait birleşiklerin en yetkin ve şerefli olduğu açıklanması başlığı altında ise¹³: "Halanız olan hurmaya iyi davranın. O, Âdem'in çamurunun artan kısmından yaratılmıştır."¹⁴ rivayetine yer vererek hurma ile Âdem'in yaratılış malzemesinin ortak maddesinin çamur olduğuna dikkat çekmiştir. Elbette burada felsefi anlamda ince bir anlatım ve mecaz söz konusudur. Ayrıca insan neslinin üstünlüğüne çeşitli anlatım şekilleriyle vurgu yapılmak istenmiştir. Söz konusu rivayetin temel Hadis kaynakları dâhil, diğer kitaplarda yer aldığı görülmektedir. Ancak bu rivayet içerdiği anlam bakımından birçok eleştiriye açıktır.

Eserin önsöz ve mukaddime bölümünde tespit edebildiğimiz rivayetlere işaret ettikten sonra kitabı oluşturan asıl diyebileceğimiz bölümler ve konularla ilgili rivayetler de zikredilecektir. Kınalızâde'nin eserinin; *Ahlâk İlmi ve Kavramlarının Açıklanması*, *Ev idaresi* ve *Devlet Yönetimi* gibi ana

¹⁰ Muslim, *es-Sahih*, (I-V), (thk.: Muhammed Fuâd Abdülbâkî), (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, trz.,) h. no: 1955 (177), III, 1525.

¹¹ Kınalızâde, s. 90.

¹² Ma'mer b. Raşid, *el-Câmi* (Abdurrezzâk'ın *el-Musannaf*'ının içerisinde), (thk.: Habîburrahman el-A'zamî), (Pakistan: el-Medlisu'l-İlmî, 1403), h. no: 20087) XI, 119; Mâlik, *el-Muvattâ*, (I-VIII), (thk.: Muhammed Mustafa el-A'zamî), (Abudabi: Muessestet Zâyed, 1425/2004), h. no: 823, II, 338; Tâyalîsî, Ebû Dâvûd, *el-Musned*, (I-IV), (Mısır: Dâru Hıcr, 1419/1999) h. no: 2480, IV,115; Muslim, *es-Sahih*, h. no: 33, VI, 2048.

¹³ Kınalızâde, age, s. 146.

¹⁴ Ebû Ya'la el-Mûsulî, Ahmed b. Ali, *Musnedu Ebî Ya'la* (I-XIII), (thk.: Huseyn Selim Esed), (Dımaşk: Dâru'l-Me'mûn, 1984/1404) h. no: 455, I, 353; el-İsbehânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî, *Kitâbu'l-emsâl fi'l-hadîsi'l-nebevî*, (thk.: Abdulali Abdulhumeyd Hâmid), (Bombay/Hindistan: Dâru's-Selefiyye, 1987/1408) h. no: 263, I, 309; el-Esbehânî, (ö. 430), Ebû Nuaym Ahmed bin Abdullah b. Ahmed b. İshâk b. Mûsa b. Mihrân, *et-Tibbu'n-nebevî* (I-II), (thk.: Mustafa Dönmez), (Dâru İbn Hazm, 2006) h. no: 456, II, 477; el-İsbehânî, Ebû Nuaym Ahmed bin Abdullah b. Ahmed b. İshâk b. Mûsa b. Mihrân, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-esfiyâ*, (I-X), (Dâru's-Seâde, 1974/1394) VI, 123; el-Heysemî, (ö. 807), Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Suleyman, *el-Maksadu'l-Ulyâ fi Zevâidi Ebî Ya'la el-Mûsulî*, (I-IV), (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, trz.,) h. no: 1575, IV, 294.

başlıklara ayrıldığı görülmekte ve değerlendirmede de bu sıra takip edilecektir.

A. Ahlâk İlmi ve Kavramlarının Açıklanması

Bu bölüm altında bulunan konular, Kınalızâde'nin eserinde yer verdiği bütün alt başlıkları içermemektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi önceliğin, konu-rivayet ilişkisi olan başlıklara verildiğini söylemek gerekir.

1. Huyun Kısımları, Erdem ve Erdemsizlik Türleri¹⁵

Bu başlık altında Ahlâk İlmi ve sembollerinin açıklanmasıyla ilgili kavram ve konulara yer verilmiştir. Örneğin *hayvani nefsin i'tidal, ifrat ve tefriti*¹⁶ başlığı altında da Hz. Peygamber'in (s.a.s.): "Evlenin ve çoğalınız; ben ümmetler içinde düşük çocuk bile olsa sizin çokluğunuzla övüneceğim."¹⁷ hadisine yer verilerek hayvânî nefsin i'tidâlli yönüne dikkat çekilmiştir. Bu rivayetin gerek kaynak ve gerekse içerdiği anlam bakımından sıhhatli olduğu açıktır.

2. Temel Erdemlerin Altında Yer Alan Alt Erdemler¹⁸

Kınalızâde, *Adâletin Alt Erdemleri*¹⁹ başlığında "Ben putları kırmak ve akrabalık bağlarını kurmak için gönderildim."²⁰ rivayetiyle konuyu destekleme yoluna gitmiştir.

3. Erdemlerin Zıddı Olan Erdemsizlikler

Bu başlık altında ise Kınalızâde²¹: "Hûd sûresi beni ihtiyarlattı."²² rivayetine ve "İşlerin en hayırlısı orta olanıdır."²³ sözüne yer vermiştir. Hûd suresinde yer

¹⁵ Bkz., Kınalızâde, s. 194.

¹⁶ Kınalızâde, s. 202.

¹⁷ Şafiî, Muhammed b. İdris, *Tefsîru İmâmî's-Şâfiî* (I-III), (thk.: Ahmed b. Mustafa Ferrân), (el-Memleketü'l-Arabiyyetü's-Suûdiyye: Dâru'd-Demiriyye, 1427/2006), III, 1158. Bu rivayet farklı lafızlarla ilk dönem Hadis kaynaklarında da yer almaktadır. Örneğin bazı kaynaklarda "düşük çocuk bile olsa" ibaresi yer almamaktadır. Abdurrezzâk, *el-Musannaf*, (I-XI), (thk., Habîburrahmân el-A'zamî), (Hindistan; el-Meclisü'l-İlmî, 1403) h. no: 10391, VI, 173. Bu rivayete; es-Sehâvî, *el-Mekâsîdu'l-hasene*, s. 268. el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ* (I-II), (thk.: Adulhumejd b. Ahmed b. Yusuf b. Hendâvî), (el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/2000) h. no: 1021, I, 366 gibi kaynaklarda da yer verilmiştir. Ayrıca rivayet için bkz., el-Elbânî, el-Eşkûderî, *Dâifu'l-câmi's-sağîrî ve ziyâdeti*, (el-Mektebu'l-İslamî, trz.), h. no: 2484, I, 365. Söz konusu rivayete, bunlar dışında burada zikredilemeyecek kadar çok sayıda eserde konuları açıklamak amacıyla yer verilmiştir.

¹⁸ Bkz., Kınalızâde, s. 204.

¹⁹ Kınalızâde, s. 219.

²⁰ Muslim, *es-Sahih*, h. no: 832, I, 569. Ancak söz konusu rivayet "Ben Allah'ın azabıyla azap yapmak için gönderilmedim. Ben boyunları vurmak ve bağları güçlendirmek için gönderildim." şeklinde tespit edilmiştir. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf* (I-VII), (thk.: Kemâl Yûsuf el-Hût), (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409) h. no: 33245, VI, 485.

²¹ Kınalızâde, s. 226.

alan hükümlerin Hz. Peygamber'in ruhî yapısına yaptığı tesir malum bir durumdur. Kınalızâde yer verdiği rivayet ve söz yardımıyla erdemsizliklerin kişide meydana getirdiği maddî ve manevî etkilerini bu şekilde izaha gitmektedir. İşlerin hayırlısının orta olanı ile ilgili rivayetin İbn Ebî Şeybe (ö. 235/849) dışındaki temel Hadis kaynağında yer almadığı tespit edilmiştir. Rivayetin kaynak açısından çok da kuvvetli olmadığı söylenebilir.

4. Erdemlere Benzeyen Erdemsizlikler²⁴

Kınalızâde, *Yiğitlik Erdemine Benzeyen Erdemsizlik başlığında*²⁵ "Allah bir yılan öldürme şeklinde de olsa yiğitliği sever."²⁶ rivayetine yer verilmiştir. Rivayetin kaynak bakımından durumu bir yana, metin bakımından da birtakım tartışmalara açık olduğu ortadadır. Elbette burada kastedilen hayvan öldürerek yiğitlik yapmak değil, muhatabın anlayacağı dil ile meselenin anlatılmasıdır.

5. Adâlet Erdemi²⁷

Bu başlık altında Kınalızâde, adâlet ile merhamet kavramı arasında ilişki kurarak konuyu: "Merhamet etmeyene merhamet edilmez."²⁸ hadisine de yer vererek açıklamaya çalışmıştır. Bu rivayetin gerek kaynak değeri ve gerekse içerdiği anlam bakımından sıhhat durumu ortadadır.

6. Adâlet Erdeminin Kısımları²⁹

Kınalızâde, adalet erdeminin bölümleri başlığında "Allah'ın emrine tazim ve Allah'ın kullarına şefkat göstermek"³⁰ sözüne yer vermiştir. Her ne kadar bu söz anlam bakımından doğru olsa da Hz. Peygamber'e nispeti bakımından hadis değeri taşımamaktadır. Ahlâk Felsefecisi olan Kınalızâde'nin konuyu açıklamak için eseri genelinde hadisler dışında bu tür sözlere yer verdiği görülmektedir.

7. Erdemlerin Sürekliliği Anlamında Nefis Sağlığının Korunması³¹

Erdemlerin sürekliliği ve nefis sağlığının korunmasıyla ilgili olarak: "Cennet zorluklarla, cehennem arzularla çeorilidir."³² rivayetine yer verilmiştir. Yine

²² Bezzâr, *el-Musned*, h. no: 92, I, 164; Tirmizî, *es-Sunen* (I-V), (thk.: Ahmed Muhammed Şakir), (Mısır: Mektebetu ve Matbaatu Mustafa, 1395/1975) h. no: 3297, V, 402; Taberânî, *Ebû'l-Kâsım, el-Mu'cemu'l-kebir* (I-XXV), (thk.: Hamdî b. Abdilmeccid es-Selefi), (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 1415/1994) h. no: 790, XVII, 286.

²³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 35128, VII, 179; el-İsbahânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâti'l-esfiyâ*, II, 286; es-Sehâvî, *el-Mekâsîdu'l-hasene*, s. 332; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, h. no: 1247, I, 448.

²⁴ Bkz., Kınalızâde, s. 244.

²⁵ Kınalızâde, s. 252.

²⁶ İsbahânî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâti'l-esfiyâ*, VI, 199. Yılan öldürmenin faziletine dair temel hadis kaynaklarında benzer rivayetler mevcuttur. "Kim bir yılan öldürürse kâfiri öldürmüş gibidir. Kim bir akrebi öldürürse kâfir öldürmüş gibidir." Bkz., Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, (Abdurrezzak'ın *Musanna'*ında) h. no: 19621, X, 436; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 368, I, 246.

²⁷ Bkz., Kınalızâde, s. 262.

²⁸ Tirmizî, *es-Sunen*, h. no: 1911, IV, 318. İbn Hibbân, *es-Sahîh*, h. no: 457, II, 202; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-ewsât*, h. no: 7974, VIII, 64.

²⁹ Kınalızâde, s. 276.

³⁰ Sehâvî, *el-Mekâsîdu'l-hasene*, h. no: 598, s. 407; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, h. no: 1558, II, 11. (Anlam bakımından doğru ancak hadis olmadığı belirtilmiştir.)

³¹ Bkz., Kınalızâde, s. 308.

aynı başlık çerçevesinde: “Peygamber şakayı sever, ama sadece doğruyu söyledii.”³³ rivayetiyle konu desteklenmeye çalışılmıştır.³⁴ Ayrıca “Dünyaya rağbet etmezsen Allah’ın sevgisini, insanların ellerinde olana rağbet etmezsen insanların sevgisini kazanırsın.”³⁵ ve “Dünyada bir yabancı veya bir yolcu gibi ol ve kendini kabirde yatanlardan biri olarak düşün.”³⁶ rivayetleriyle de nefis sağlının korunmasının önemine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.³⁷

Kınalızâde günahlardan korunma ile nefis sağlığı arasındaki ilişkiyi izah noktasında: “Büyük günah tövbe ile ortadan kalkar, küçük günahta ısrar edilirse küçük olmaktan çıkar.”³⁸ sözüne ve: “Bir şeye duyduğün sevgi seni ona karşı kör ve sağır eder.”³⁹ rivayetine yer vermiştir.⁴⁰

O, erdemlerin sürekliliği ve nefsin korunmasıyla ilgili olarak fazilet talibi kimsenin, yolları aşır, tehlikeli yerleri geçip, bazı erdemlere sahip olup ve birçok mutluluğa erişip de bir kimseye karşılık verirken meddâhın övgüsünü dinlemesini zararlı ve tehlikeli olarak görmektedir. Kınalızâde bu düşüncesini bir hadisle açıklama yoluna gitmiştir. O, bir rivayette, sahabeden biri diğer şahsı yüzüne karşı methedince Hz. Peygamber’in: “Kardeşinin boynunu vurdun.”⁴¹ buyrulduğuna işaret etmektedir. Aynı konuyla ilgili olarak: “Basiret gözünü açın, karşınızda methedenlerin yüzüne toprak saçın.”⁴² hadisini de söz konusu başlık altında zikreder.

8. Nefis Hastalıklarının Tedavisi⁴³

Bu başlıkta da çok sayıda söz ve rivayetle konunun Kınalızâde tarafından desteklendiği görülmektedir. Öfke gücüne bağlı hastalıkların tedavisiyle

³² Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 6487, VIII, 102; Muslim, *es-Sahih*, h. no: 2822, III, 2174.

³³ Munâvî, *Feyzu’l-kadîr* (I-VI), (Mısır: el-Mektebetu’t-Ticâriyyeti’l-Kubrâ, 1356) h. no: 7241, V, 255; İbn Kuteybe, *Te’vîlu muhteli’l-hadis*, (el-Mektebu’l-İslâmî, 1419/1999) h. no: 48, s. 293; Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, h. no: 864, I, 324.

³⁴ Kınalızâde, s. 314.

³⁵ İbn Mâce, *Sunen* (I-II), (thk.: Muhammed Fuad Abdalbaki), (Dâru İhyâi Turâsî’l-Arabî, trz..) h. no: 4102, II, 1373.

³⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 4764, VIII, 383; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 6416, VIII, 89; İbn Mâce, *es-Sunen*, h. no: 4114, II, 1378; Tirmizî, *es-Sunen*, h. no: 2333, IV, 145.

³⁷ Kınalızâde, s. 320.

³⁸ Dîneverî, Ebû Bekr Ahmed b. Mervân el-Mâlikî, *el-Mecâlisetu ve Cevâhiru’l-İlm* (I-X), (thk.: Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl Selmân), (Bahreyn/Beyrut: Cemiyetu’t-Terbiyyeti’l-İslâmiyyeti, 1419) h. no: 2993, VII,102; Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, h. no: 3084, II, 494.

³⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musned* (I-II), (thk.: Adil b. Yusuf), (Riyâd: Dâru’l-Vatan, 1997) h. no: 49, I, 57; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 21694, XXXVI, 24; Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, IV, 334.

⁴⁰ Kınalızâde, s. 328.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 20512, XXXIV, 145; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 6162, VIII, 38.

⁴² Tayâlisî, Ebû Dâvûd, *el-Musned*, (I-IV), (thk.: Muhammed b. Abdilmuhsin et-Turkî), (Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999) h. no: 1254, II, 475; İbn Ca’d, *el-Musned*, (thk.: Amir Ahmed Haydar), (Beyrut: Muessesetu Nâdir, 1410/1990) h. no: 146, I, 41; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 29, I, 142; Muslim, *es-Sahih*, h. no: 3002, IV, 2297.

⁴³ Bkz., Kınalızâde, s. 338.

ilgili olarak⁴⁴ "Halim insanın öfkesinden sakının!"⁴⁵ sözü ve: "Hâkim öfkeliyken hüküm vermesin."⁴⁶ rivayeti ön plana çıkmaktadır. Öfkenin sebepleri⁴⁷ başlığı altında da: "Ben sizin Allah'a ortak koşmanızdan değil, dünya hakkında sizden öncekiler gibi birbirinizle rekabet etmenizden ve kendinizi tehlikeye atmanızdan korkuyorum."⁴⁸ rivayeti konuyla ilişkilendirilmiştir.

Övünmeyi bir hastalık olarak niteleyen Kınalızâde övünmenin tedavisi⁴⁹ ile ilgili olarak: "Ümmetim üç şeyi terk etmez; birisi ölüleri üzerine ağıt yakmak, ikincisi yıldızlara bakarak ne zaman yağmur yağacağını tahmin etmek ve üçüncüsü soyu ile övünmektir."⁵⁰ sözüne yer vermiştir.

Şakalaşmak insan hayatında belli dozlarda kendini gösteren bir gerçeklik olup aşırı, yersiz ve çekilmesi zor olanlar ise bir hastalık olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda Kınalızâde, şakanın tedavisi ile ilgili⁵¹ bir başlık altında Hz. Peygamber'in şakadaki sınırını ortaya koyan rivayetlere yer vermiştir. Hatırlanacak olursa Kınalızâde tarafından şaka ile ilgili bu rivayete daha önce de yer verilmişti. O: "Ben şaka yaparım, ama sadece doğruyu söylerim."⁵² "Çok gülmek kalbi öldürür."⁵³ gibi rivayetler ile konunun izahına çalışılmaktadır. Ayrıca o, şakanın nasıl olması gerektiği ile ilgili olarak şu rivayete de yer verir. Nitekim Hz. Peygamber yaşlı bir kadına şakayla: "Yaşlı kadınlar cennete girmez."⁵⁴ buyurdu. Zavallı kadın üzümlü dertli gönül kâsesi ümitsizlik kanıyla dolunca: "Güzel bir gonca gibi olan dudağı tebessüm etti"⁵⁵ ve

⁴⁴ Kınalızâde, s. 362.

⁴⁵ Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, h. no: 434, I, 166; Mubârekfûrî, Ebu'l-Alâ Muhammed Abdurrahmân, *Tuhfetu'l-ahvezî*, (I-X), (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, trz.) VI, 154. Bu söz: "Halim kimsenin gazabından korkunuz." şeklinde Şa'râvî, Muhammed Mütevellî, *Tefsîru's-şâ'râvî* (I-XX), (Matâbiu Ahbârî'l-Yevm, trz.) VIII, 5092'de yer almaktadır. "Halim kimsenin gazabından Allah'a sığınırız." Bkz., Herevî, Muhammed b. Emîn b. Abdillâh, *Tefsîru hadâik ve'r-reyhân...* (I-XXXIII), (Beyrut: Dâru Tûk, 1421/2001) XIV, 261.

⁴⁶ Tayâlisî, *el-Musned*, h. no: 900, II, 191; Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Musned*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1400) s. 276; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 20389, XXXIV, 30; Muslim, *es-Sahih*, h. no: 1818, II, 1343.

⁴⁷ Kınalızâde, s. 372.

⁴⁸ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, h. no: 767, XVII, 278; Reyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Harun, *Musnedu'r-reyyânî* (I-II), (thk.: Eymen Ali Ebû Yemânî), (Kahire: Muessesetu Kurtuba, 1416, h. no: 179, I, 157; Gazzâlî, *İhyâu Ulûmiddîn*, II, 138.

⁴⁹ Kınalızâde, s. 380.

⁵⁰ Bkz., Kınalızâde, s. 380. Zikredilen bu söz yapılan araştırma sonucunda her herhangi bir kaynaktan tespit edilememiştir.

⁵¹ Kınalızâde, s. 388.

⁵² Munâvî, *Feyzu'l-kadîr*, 1356) h. no:7241, V, 255; İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhteli'l-hadis*, h. no: 48, s. 293; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, h. no: 864, I, 324.

⁵³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 26673, V, 338; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 8095, XIII, 459; Buhârî, *el-Edebu'l-mufred*, n. no: 252, s. 133; İbn Mâce, *es-Sunen*, h. no: 4217, II, 1410; Tirmizî, *es-Sunen*, h. no: 2305, IV, 551.

⁵⁴ Mucâhid, Ebu'l-Haccâc b. Cubeyr et-Tâbiî el-Mekkî, *Tefsîru Mucâhid*, (thk.: Muhammed Abdusselâm Ebû'n-Neyl), (Mısır: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî'l-Hadîse, 1410/1989) s. 642; ez-Zuheyrî, Ebu'l-Eşbal Hasan, *Şerhu kitabi'l-ibâne min usûli'd-diyâne*, trz. XXXX, 8. (<http://www.islamweb.net>); İbn Kayyim el-Cevzîyye, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerim*, (thk.: İbrahim Ramazan), (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 1410), s. 520; Suyûtî, Celâluddin, *ed-Durru'l-mensûr* (I-VIII), (Beyrut, Dâru'l-Fikr, trz.) VIII, 15.

⁵⁵ بسان غنچه رعا ليش تبسم كرد (Murat Demirkol'un sadeleştirilmesi dikkate alınmıştır.)

şöyle buyurdu: “Yaşlı kadınlar cennette genç kızlar olurlar.”⁵⁶ Bu husus ise Kur’an’ın: “Biz onları yeniden yaratırız ve ahiret mutluluğuna erenler için aynı yaşta ve eşlerini çok seven bâkireler yaparız.”⁵⁷ ayetiyle desteklenmektedir. Bütün bu örnekler şakada belli bir üslup ve seviyenin olmasının önemine vurgu niteliğindedir.

Kınalızâde, nefis hastalıklarının tedavisiyle ilişkili olarak *kibrin tedavisi*⁵⁸ başlığını izah ederken sahabiler ile Rasulullah arasında geçen şu konuşmaya yer verir. Onlar Hz. Peygamber’e: “Ey Allah’ın Rasûlü! Her birimiz güzel elbise ve yeni ayakkabısının olmasını ister. Bu durumda biz, kibirliler grubuna girip ve büyüklük taslayanların tehdit edildiği azaba layık olur muyuz?” diye sorunca Hz. Peygamber: “Bu, kibir değil, güzellik sevgisidir. Allah güzeldir ve güzelliği sever. Fakat kibir Hakk’a isyan etmek ve insanları küçük görmektir.”⁵⁹ karşılığını verir.

Kınalızâde nefis hastalıklarının tedavisiyle ilişkili olarak *kibrin tedavisi* başlığında, kibir ile kişinin kendini bilmesinin önemine binaen: “Kendini bilen Rabb’ini bilir.”⁶⁰ sözüne yer verir. Elbette bu sözün hadis olup olmaması bir yana, içerdiği anlam bakımından bir değerinin olduğu da ortadadır.

Kınalızâde nefis hastalıkları arasında rekabete de yer vermekte ve *rekabetin tedavisi*⁶¹ başlığı altında ise: “Gerçek güçlü, güreşte galip gelen değil, öfkelenildiğinde kendisine hâkim olan kimsedir.”⁶² rivayetine yer vermektedir. Bu konuyla ilişkili olarak hadis olduğu var kabul edilerek çokça meşhur bazı sözlere işaret edilerek konunun desteklenmeye çalışıldığı görülmektedir. Hz. Peygamber, bir gazveden Medine’ye döndüğünde ashabına şöyle der:

⁵⁶ Beyhakî, *el-Bi’su ve’n-nuşûr*, (thk.: Ahmed Haydar), (Beyrut: Merkezi’l-Hadamâti ve’l-Ebhâsi’s-Sekâfiyyeti, 1406/1986) h. no: 346, s. 217.

⁵⁷ Vâkıa 56/35-38.

⁵⁸ Kınalızâde, s. 388.

⁵⁹ Şeybânî, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *es-Sunne* (I-II), (thk.: Muhammed b. Saîd b. Salim el-Kahtânî), (Dâru İbn Kayyim, 1406/1986) h. no: 525, I, 278; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 3789, VI, 338; Reyânî, *Musnedu Reyânî*, h. no: 1003, II, 175; İbn Hibbân, *es-Sahîh*, h. no: 5466, XXII, 290; Bağavî Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes’ûd, *Tefsîru’l-Bağavî* (I-VIII), (thk.: Muhammed b. Abdillan en-Nemr-Osman b. Cum’a Damîriyye-Süleyman Muslim el-Hıraş), (Dâru Tayyibe, 1417/1997) V,15. Ayrıca bu rivayet, Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, h. no: 3117, II, 459’da da yer almaktadır. Ayrıntılı izahlar için Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000) s. 92’ye bakılabilir.

⁶⁰ Maturîdî, Ebû Mansûr, *et-Tevhîd*, (thk.: Fethullah Halîf), (Mısır: Dâru’l-Câmîâtî’l-Mısriyye, trz..) s. 102, İsbahânî, *Hilyetu’l-evliyâ*, X, 208; Suyûtî, Ebû Bekr Celâleddin, *Ellam’u fi esbâbi vürûdi’l-hadis*, (Dâru’l-Fikr, 1416/1996) h. no: 108, s. 16. Sahâvî, *el-Makâsîdu’l-hasene*, h. no: 1149, s. 657; Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, II, 312. Bu sözün daha çok tasavvuf ve tefsir kaynaklarında yer aldığı görülmektedir. Bkz., Uysal, s. 255; Yıldırım, s. 93.

⁶¹ Kınalızâde, s. 402.

⁶² Ma’mer b. Raşid, *el-Câmi*, h. no: 20287, XI, 188 (Abdurrezzâk’ın el-Musannafi’nda); Mâlik, *el-Muvattâ*, h. no: 690/3363, V, 1332; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 7219, XII,153; Buhârî, *es-Sahîh*, h. no: 6114, VIII, 28.

"Küçük cihattan büyük cihada döndük."⁶³ Yine o: "Nefis ile savaşmak büyük cihattır."⁶⁴ Hatta: "En azılı düşmanın, iki yanında bulunan nefisindir."⁶⁵ dediği de rivayet edilmiştir. Zikredilen sözler temel hadis kaynaklarında tespit edilememiştir. Ancak diğer İslami kaynaklarda yer alması sebebiyle kültürel bir değerinin olduğunu söylemek mümkündür.

Kınalızâde, nefsin hastalıkları arasında ölüm korkusuna da yer vermekte ve *ölüm korkusunun tedavisi*⁶⁶ başlığı altında mutasavvıflarda sülûkun özetinin "Ölmeden önce ölüünüz!"⁶⁷ sözüne yer vermiştir. Bu ilişkilendirmeye o, kişinin hayatta iken ölüme zihni ve amelî bakımdan hazır olmasına dikkat çekmektedir.

Daha birçok davranışı nefsin hastalıkları başlığı altında irdeleyen Kınalızâde, *Aşırı Şehvetin Tedavisi*⁶⁸ başlığında ise: "İnsanoğlu, karnından daha kötü bir kap doldurmamıştır."⁶⁹ ve: "İnsanoğluna açlığını yatıştırarak birkaç lokma yeter."⁷⁰ rivayetlerine yer verilmiştir. İslam'ın meşru görmediği cinsellik ve sapmalar ile ilgili olarak da: "Ümmetim için en çok korktuğum şey Lût kavminin âdetidir."⁷¹ rivayeti dikkat çekmektedir. Bu rivayette işaret edilen çirkin fiilleri işleyen kimselerle ilgili olarak da: "Yapanı da yapılanı da öldürün."⁷² rivayetine işaret edilmektedir.

Kınalızâde, aşırı şehvet arasında bakmanın da olduğunu kabul ederek: "Bakma, İblis'in oklarından zehirli bir oktur."⁷³ rivayetiyle konuyu ilişkilendirmiştir. O Hz. İsa'dan şöyle bir rivayete de dikkat çekmektedir: "Bakıştan sakının; zira o kalbe şehvet tohumu eker. Bu, sahibine fitne olarak

⁶³ Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, h. no: 1362, I, 424-425; Tûsî, Muhammed b. Gazzâlî, *Meârici'l-kuds fi medârici ma'rifeti'n-nefs*, (Beirut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1975) s. 99.

⁶⁴ Bu rivayete ilgili son dönem çalışmalarında ayrıntılı bilgiler mevcuttur. Bkz., Yıldırım, s. 226-227. Söz konusu rivayet Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, VI, 20; Tirmizî, *es-Sunen*, es-Sunen, h. no: 1621, IV, 142'de yer almaktadır. Diğer hadis kitaplarında yer almaması nedeniyle bu rivayete ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Bkz., Yıldırım, s. 227.

⁶⁵ Suyûtî, Celâluddin, *Câmiu'l-ehâdis* (I-XIII) h. no: 19377, VIII, 269; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, h. no: 382, I, 150; Sahâvî, *el-Makâsîdu'l-hasene*, s. 120; Tûsî, Muhammed b. Gazzâlî, *Fedâihu'l-bâtınîyye*, (thk.: Abdurrahmân Bedevî), (Beirut: Muessesetu Dâr'l-Kutubî's-Sakâfiyye, trz..) s. 200.

⁶⁶ Kınalızâde, s. 424.

⁶⁷ Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, h. no: 2669, II, 350; Sahâvî, h. no: 1213, s. 682; Nîsâbü'rî, Muhammed b. Huseyn, *Garâibu'l-Kur'an rağâibu'l-furkân*, (Beirut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1416) s. 314.

⁶⁸ Kınalızâde, s. 440.

⁶⁹ İbn Mubârek, *ez-Zuhd ve'r-rakâik*, (thk.: Habîburrahman el-A'zemî), (Beirut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, trz..) h. no: 603, s. 213; İbn Mâce, *es-Sunen*, h. no: 3349, II, 1111; Tirmizî, *es-Sunen*, h. no: 2380, IV, 168; Nesâî, *es-Sunenu'l-kubrâ* (I-X), (Thk.: Hasan Abdulmun'im Şelebî), (Beirut: Muessesetu'r-Risâle, 1421/2001) h. no: 6737, VI, 268.

⁷⁰ İbn Mâce, *es-Sunen*, h. no: 3349, II, 1111; Nesâî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, h. no: 6737, VI, 268.

⁷¹ İbn Mâce, *es-Sunen*, h. no: 2563, II, 856; Tirmizî, *es-Sunen*, h. no: 1457, III, 110;

⁷² Abdurrezzâk, *el-Musannaf*, h. no: 13492, VII, 364; Tirmizî, *es-Sunen*, h. no: 1456, IV, 57.

⁷³ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, h. no: 10362, X, 173; Neysâbü'rî, *el-Mustedrek alâ's-sahihayn* (I-IV), (thk.: Mustafa Abdulkâdir Atâ), (Beirut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1411/1990, h. no: 7875, IV, 349; Şevkânî, Muhammed b. Abdullah, *Fethu'l-kadir*, (Dimeşk-Beyrut: Dâru'l-Kelimi'd-Tayyib, 1414) VI, 74, İsbahânî, İsmail b. Muhammed, *et-Tergîb ve't-terhîb* (I-III), (hk.: Eymen b. Salih b. Şa'ban), (Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1414/1993) h. no: 38, I, 83; Suyûtî, *el-Câmiu'l-ehâdis*, h. no: 24971, XXII, 310; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, h. no: 2864, II, 398.

yeter.”⁷⁴ Bu bağlamda bir erkeğin ya da bir kadının şehevi duygularla karşı cinsine bakmasının Kur’ân’ın yasakladığı ve ölçülü davranmayı öğütlediği bir husus olduğunu hatırlatmakta yarar vardır.

Üzüntünün tedavisi⁷⁵ ile ilgili olarak da Kınalızâde’nin rivayetlere yer verdiği görülmektedir. Ona göre, Allah’ın ihsanı ve günlük kismetimize kanaat etmezsek: “İnsanoğlunun iki vadi altını olsa bir üçüncüsünü ister. İnsanın karnını topraktan başkası doyurmaz.”⁷⁶ rivayetinde işaret edilen durumla karşı karşıya kalırız.

Kınalızâde, nefsin hastalıkları arasında hasede de yer vermekte ve *hasedin tedavisi*⁷⁷ başlığına uygun olarak: “Üç şey vardır ki onlardan hiçbir kimse kurtulamaz. Bunlar suizan, uğursuz sayma ve çekememezliktir.”⁷⁸ sözüne ve “Sizden önceki ümmetlerin hastalığı olan haset ve kin size de sirâyet etti.”⁷⁹ rivayetine yer vererek konu izah edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca mevzuyu “Hasetçi lider olamaz.”⁸⁰ sözüyle de desteklemeye çalışılmaktadır. O, *Hasede Konu Olan Durumlar*⁸¹ başlığı altında ise: “Siz Rabb’inizi itişip kakışmadan tıpkı dolunayı gördüğünüz gibi göreceksiniz.”⁸² Bu rivayetle ilişkili olarak Kınalızâde; dünyalık isteyen kimselerde hasedin olacağını; Allah’ı, ahireti ve ilmi isteyen kimselerin de hased hastalığından kurtulacağı düşüncesini dile getirmektedir.⁸³

*Kalp ve beden rekabet ve haset hastalığından temizlenmesine dair son söz*⁸⁴ başlığı altında ise “Din samimiyettir. Sahabiler kime ey Allah’ın Rasûlü, dediler. Allah’a, Peygamber’ine ve bütün Müslümanlara, buyurdu.”⁸⁵ rivayetine yer verilmiştir. Aynı başlığın tembih bölümünde de: “Kalpler, iyilik edeni sevecek ve kötülük

⁷⁴ Ebû Saîd, Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd, *ez-Zuhdu ve sıfatu’z-zâhidîn*, (thk.: Mecdî Fethî es-Seyyid) (Dâru’s-Sahâbeti li’t-Turâs, 1408) s. 72; Semarkandî, Ahmed b. İbrahim, *Bahru’l-ulûm*, (trz.) II, 508.

⁷⁵ Kınalızâde, s. 472.

⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 19280, XXXII, 31, Tirmizî, *es-Sunen*, h. no: 2337, IV, 147.

⁷⁷ Kınalızâde, s. 486.

⁷⁸ Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, h. no: 2208, II, 219; Ebû’l-Abbâs, Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdî, *el-Bahru’l-medîd*, (thk.: Ahmed Abdullah el-Kureşî), (Kahire, 1419) V, 433;

⁷⁹ Ma’mer b. Râşid, *el-Camiû*, h. no: 19438, X, 385 (Abdurrezzâk’ın *Musannaftı*’nda); Tayâlisî, *el-Musned*, h. no: 190, I, 159; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, h. no: 1412, III, 29; Tirmizî, *es-Sunen*, h. no: 2510, IV, 245.

⁸⁰ Bu sözün merfu hadis olmadığı, Selef âlimlerinin çokça kullandığı ve ancak mana bakımından doğru olduğu ifade edilmektedir. Bkz., Sahâvî, *el-Makâsîdu’l-hasene*, h. no: 411, s. 308; Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, h. no: 1145, I, 359.

⁸¹ Kınalızâde, s. 496.

⁸² Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 19190, XXXI, 526; Buhârî, *es-Sahîh*, h. no: 573, I, 203.

⁸³ Kınalızâde, s. 498.

⁸⁴ Kınalızâde, s. 502.

⁸⁵ Şâfiî, *el-Musned*, s. 233; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaftı*, h. no: 820, II, 320; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 3281, V, 318; Buhârî, *es-Sahîh*, h. no: 57, I, 21; Muslim, *es-Sahîh*, h. no: 95, I, 74.

edenden nefret edecek şekilde yaratılmıştır.”⁸⁶ sözü ile konu desteklenme yoluna gidilmiştir.

Kınalızâde, *Dilin Hastalık ve Âfetleri*⁸⁷ başlığında şu gibi rivayetlere yer vermiştir: “Susan kurtulur.”⁸⁸ “Susmak, uygulayıcısı az olan bir hikmettir.”⁸⁹ “Kim bana iki çenesi ve iki bacağı arasındakileri koruyacağına dair güvence verirse ben de ona Cennet’e gireceğine dair güvence veririm.”⁹⁰

Kınalızâde dilin hastalık ve afetleri konusunu izah ederken: “Güvende olmak isteyen kimsenin susması gerekir.”⁹¹ rivayetine yer vermektedir. O, bu durumu peygamberler tarihinden örnekle açıklama yoluna giderek, Hz. Dâvûd’un, Allah’ın öğretimi sayesinde zırh sanatıyla meşgul olurken yanına Lokman Hekim’in geldiğini zikreder. Onun, aklına bunun ne olduğunu sormak geldiyse de ciddiyet ve vakarla davranıp susar. İş bitince Hz. Dâvûd: “Savaşta kendini koruman için iyi bir nesnedir.” dedi. Bunun üzerine Hz. Lokman: “Susmak hikmettir.”⁹² diyerek yerinde susmanın fayda ve erdemine işaret etmektedir.

Konuyu desteklemek için Hz. Peygamber’in çok bilinen bir özelliğini dile getiren: “Bana özlü söz söyleme (Cevâmiu’l-Kelîm) yeteneği verildi.”⁹³ hadisine de dikkat çekmektedir.

Boş konuşma⁹⁴ başlığı altında ise: “Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeyleri terk etmesi Müslümanlığının güzelliğini gösterir.”⁹⁵ rivayetiyle konu açıklanmaya çalışılmaktadır.

Kınalızâde, *Bâtıla Dalmak*⁹⁶ konusunu: “Kıyâmet günü hatası en çok olan insanlar, bâtıla en fazla dalan kimselerdir.”⁹⁷ rivayetiyle açıklamaya çalışmıştır.

⁸⁶ Kudâî, *Musnedu’ş-şihâb*, I, 350; Munâvî, *Feyzu’l-kadîr*, h. no: 6371, III, 344; Sehâvî, *Makâsidu’l-hasene*, h. no. 365, s. 28; Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, h. no: 1063, I, 395.

⁸⁷ Kınalızâde, s. 514.

⁸⁸ İbn Vehb, *el-Câmiu fi’l-hadis*, h. no: 302, s. 416; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 6481, XI, 19; Tirmizî, *es-Sünen*, h. no: 2501, IV, 241.

⁸⁹ İbn Vehb, *el-Câmiu’l-hadis li’bni Vehb*, h. no: 394, s. 507; Ahmed b. Hanbel, *ez-Zuhd*, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1420/1999) h. no: 545, s. 88; Munâvî, *Feyzu’l-kadîr*, h. no: 5157, IV, 240; Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, h. no: 1623, II, 32.

⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 22823, XXXVII, 479; Buhârî, *es-Sahîh*, h. no: 6807, VIII, 164.

⁹¹ Ebû Ya’lâ el-Mûsulî, *Musnedu Ebî Ya’lâ*, h. no: 3607, VI, 290.

⁹² Neysâburî, *el-Mustedrek ales-sahîhayn*, h. no: 3582, II, 458;

⁹³ İsmail b. Ca’fer, İbn Ebî Kesîr el-Ensârî, *Hadîsu Ali İbn Ca’fer*, (Riyâd: Mektebetu’r-Ruşd, 1418/1998) h. no: 249, s. 320; Saîd İbn Mansûr, *Sunenu Saîd İbn Mansûr*, (I-II), (thk.: Habîruhmân el-A’zamî), (Hindistan: Dâru’s-Selefiyye, 1403/1982) h. no: 2862, II, 360; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 7403, XXII, 366; Buhârî, *es-Sahîh*, h. no: 7013, IX, 36; Muslim, *es-Sahîh*, h. no: 71/2001, III, 1586.

⁹⁴ Kınalızâde, s. 522.

⁹⁵ Ma’mer b. Râşid, *el-Camiî*, h. no: 20617, XI, 307 (Abdurrezzâk’ın Musannafı’nda); Mâlik, *el-Muvatta*, h. no: 3352/684, V, 1328; İbn Vehb, *el-Câmiu fi’l-hadis*, h. no: 297, s. 410; İbn Ca’d, *el-Musned*, h. no: 2925, s. 428; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 1737, III, 259.

⁹⁶ Kınalızâde, s. 526.

⁹⁷ Mâlik, *el-Muvattâ*, h. no: 53, I, 264; İbn Ca’d, *el-Musned*, h. no: 2980, s. 437; Ahmed b. Hanbel, *ez-Zuhd*, h. no: 877, s. 132; Ebû Davûd, *ez-Zuhd*, (thk.: Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim), (Halavân: Dâru’l-Mişkât, 1414/ 1993) s.152; İbn Mubârek, *ez-Zuhd ve’r-rekâik*, s. 128; Munâvî, *Feyzu’l-kadîr*, h. no. 3317, II, 426; Suyûtî, *Câmiu’l-ehâdis*, h. no. 44803, XXXI, 41; el-Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, X, 303.

*Münakaşa ve Tartışma*⁹⁸ başlığı ise: “Tartışmayı haklı iken terk eden kimse için Cennet’in ortasında bir ev yapılır. Haksız iken terk eden kimse için ise cennetin kenarında bir ev yapılır.”⁹⁹ sözüyle desteklenmiştir.

İslam Ahlâkı açısından hoş karşılanmayan davranışlardan kabul edilen *yapmacık konuşma*¹⁰⁰ başlığında: “Ümmetimin sakınanları, yapmacıktan uzak duranlardır.”¹⁰¹ sözü ve: “Benim nezdinde en sevimsiz ve bana en uzak olanlarınız gevezeler, sözü uzatanlar ve avurdunu şişirerek konuşanlardır.”¹⁰² rivayeti dikkat çekmektedir. Nitekim o, Hz. Peygamber’den nakledilen ve konuyla da ilgili olduğunu düşündüğü: “Allah’ım! Fayda vermeyen ilimden, korkmayan kalpten, kanaat etmeyen nefisten, doymayan karından ve icabet edilmeyen duadan sana sığınırım.”¹⁰³ rivayetiyle konunun izahını zenginleştirmektedir.

Kınalızâde nefsin hastalıklarının tedavisi konusu bağlamında, *Çirkin Söz, Sövgü ve İftira*¹⁰⁴ başlığı altında yedi afetin yedincisi olarak, çirkin söz, sövme ve iftira hakkında malumat vermektedir.¹⁰⁵ Kınalızâde bu açıklamayı yaptıktan sonra konuyu: “Çirkin sözden sakının. Şüphesiz Allah çirkin sözü sevmeyiz.”¹⁰⁶ ve: “Mümin karalamaz, lanet etmez, küfürbaz ve müstehcen konuşmaz.”¹⁰⁷ rivayetleriyle de destekleme yoluna gitmiştir. Ayrıca konu çirkin söz, sövgü ve iftira başlığına uygun olarak; bir Yahudi topluluk Hz. Peygamber’e gelip: “Esselamu aleyke” diyormuş gibi “Essâmu aleyke” dedi. “Sâm” onların dilinde ölüm anlamında kullanılmaktadır. Rasulullah “aleyküm” diye cevap verdi. Hz. Âişe sabredemeyip onlara küfredince Hz. Peygamber onu engelleyip: “Ayşe, nazik olmalısın.” dedi. Âişe: “Ey Allah’ın elçisi, onların dediklerini işitmediniz mi?” deyince o, şöyle buyurdu: “Evet, işittim, fakat aleyküm diyerek cevap verdim. Allah naziktir ve her işte nezaketi sever.”¹⁰⁸ rivayetiyle izaha çalışılmaktadır.

⁹⁸ Kınalızâde, s. 526.

⁹⁹ Ebu’l-Avn, Muhammed b. Ahmed b. Salim, *Levâmiu’l-envâr*, (I-II), (Dımeşk, 1402/1982) II, 104; Munzirî, Ebû Muhammed, *et-Terğîb ve’t-terhîb*, h. no: 230, I, 77.

¹⁰⁰ Kınalızâde, s. 528.

¹⁰¹ Mustafa b. Saîd, *el-Metâlib* (I-VI), (el-Mektebetu’l-İslamî, 1415/1994) V, 246.

¹⁰² Ma’mer b. Râşid, *el-Câmiû*, h. no: 20153, XI, 144; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 25320, V, 210; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 17732, XIX, 267; Tirmizî, *es-Sünen*, h. no: 2018, IV, 370.

¹⁰³ Tayâlisî, *el-Musned*, h. no: 2119, III, 498; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 29124, VI, 17; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 13674, XXI, 250; Muslim, *es-Sahih*, h. no: 73/2722, IV, 2088.

¹⁰⁴ Kınalızâde, s. 532.

¹⁰⁵ Kınalızâde, s. 532.

¹⁰⁶ Tayâlisî, *el-Musned*, h. no: 2386, IV, 28; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 6487, XI, 26; Bezzâr, *el-Musned*, h. no: 8486, XV, 154; İbn Hibbân, *el-Musnedu’s-sahîh*, h. no: 5176, XI, 579.

¹⁰⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 355, I, 238; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 3839, VI, 390; Buhârî, *Edebu’l-mufred*, h. no: 312, s. 116; Tirmizî, *es-Sünen*, h. no: 1977, III, 418.

¹⁰⁸ İbn Râhuyey, *Musnedu İshâk b. Râhuyey*, (I-V), (thk.: Abdulfâfûr b. Abdülhak el-Belûşî) (el-Medinetu’l-Munevverey: Mektebetu’l-İman, 1412/1991) h. no: 817, II, 296; Buhârî, *Edebu’l-mufred*, h. no: 311, s. 162; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 6401, VIII, 85.

Kınalızâde'nin nefsin hastalıklarının tedavisi başlığı altında, *İnsan, Hayvan veya Cansız Varlıkları Lanetlemek*¹⁰⁹ başlığıyla ilgili olarak lanetlemenin yasaklandığına dair birçok rivayete yer verdiği görülmektedir: “Mü'min lanet etmez.”¹¹⁰, “Mü'minin lanetlenmesi öldürülmesine eşittir.”¹¹¹ bunlara örnek teşkil etmektedir.

Bu çerçevede, kuds-i hadis olarak nitelendirilen bir sözde de şöyle buyrulmuştur: “İzzet ve azametime yemin olsun ki bir süre sonra da olsa sana mutlaka yardım edeceğim.”¹¹²

Kınalızâde, *Şarkı Söylemek ve Şiir Okumak*¹¹³ hakkında konuyu açıklama sadedinde Kur'an'ı güzel okumanın önemine dikkat çekmek için: “Kur'an'ı ahenkli okumayan bizden değildir.”¹¹⁴ rivayetine yer vermiştir. Ayrıca Kur'an'ın güzel okunmasıyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in: “Allah hiçbir konuda Kur'an'ın ahenkli okunmasında olduğu gibi izin vermemiştir.”¹¹⁵ hadisine işaret ederek bu işin önemine dikkat çekmiştir.

Kınalızâde konuyu izah ederken sadece sözü edilen rivayetlere bağlı kalmamış, Hz. Peygamber'in hayatından kesitlere de yer vermiştir. Örneğin Rasulullah: “Nereye ey Ebû Leyla?” diye sorar. O da: “Cennet'e Ey Allah'ın Rasulü!” şeklinde karşılık verir. Hz. Peygamber: “İnşallah Ey Ebû Leyla!” diye buyurdu. Yine o dönemde Hassan'ın, Mescid-i Nebevî'ye üzerine çıkıp Hz. Peygamber'i övmesi ve kâfirleri yermesi için bir kürsü koymuşlardı. Onun hakkında: “Allah ve Rasulünü savunduğun için Ruhulkudus seni desteklesin.”¹¹⁶ demiştir. Bunlar, şiirin İslam'ı ve bununla ilgili değerleri koruma ve övme amacıyla kullanıldığında övülen bir yönünün olduğunu göstermektedir.

Şiirin hükmü belli olup, onun mutlaka haram, müstehcen ve edepsiz söz olmadığı hususu: “Bazı şiirler hikmettir.”¹¹⁷ hadisiyle açıklığa kavuşturulmaktadır.¹¹⁸ Ancak şiir harama götüren ve edebe aykırı bir tema ihtiva ediyorsa elbette hikmet olmaktan çıkıp sahibi için bir azap vesilesi

¹⁰⁹ Kınalızâde, s. 534.

¹¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 3948, VII, 69; Kâsımî, Ebû Abdullah İzzuddin, *el-Avâsim ve'l-kavâsim* (I-IX) (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1415/1994) VIII, 95.

¹¹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 16385, XXVI, 312; Dârimî, *es-Sunen*, h. no: 2406, III, 1526; Bezzâr, *el-Musned*, h. no: 3518; IX, 16; Herevî, İbn Abdullah, *Kitâbu'l-eymân*, (Mektebetu'l-Meârif, 1421/2000) h. no: 8, s. 96;

¹¹² Tayâlisî, *el-Musned*, h. no: 2707, IV, 310; İshâk b. Râhûye, *el-Musned*, h. no: 300, I, 317; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, h. no: 8043, XIII, 410; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, h. no: 1039, s. 325; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, X, 152.

¹¹³ Kınalızâde, s. 540.

¹¹⁴ Tayâlisî, *el-Musned*, h. no: 198, I, 164; Humeydî, *el-Musned* (I-II), (thk.: Hasan Selim) (Dimaşk: Dâru's-Sakâ, 1996) I, 192; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, h. no: 1512, III, 99; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 7527, IX, 154.

¹¹⁵ İsmail b. Ca'fer, *Hadîsu Ali İbn Ca'fer*, h. no: 145, s. 238; Humeydî, *el-Musned*, h. no: 979, II, 185; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 7670, XIII, 102; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 7544, IX, 158.

¹¹⁶ Muslim, *es-Sahih*, h. no: 2490 (157), IV, 1935; Nesâî, *es-Sunenu'l-kubrâ*, h. no: 8237, VII, 366.

¹¹⁷ Ma'mer b. Râşid, *el-Câmiî*, h. no: 20499, XI, 263; Tayâlisî, *el-Musned*, h. no: 558, I, 451; Şâfiî, *Musnedu's-Şâfiî*, s. 366; İbn Ebî Şeybe, *el-Musanna'f*, h. no: 353, I, 335; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 2424, IV, 245; İbn Mâce, *es-Sunen*, h. no: 3755, II, 1235.

¹¹⁸ Kınalızâde, s. 548.

olması da söz konusudur: “Sizden birinin karnının irinle dolması şirle dolmasından daha iyidir.”¹¹⁹ hadisinde kast edilen şir de budur.

*Yalan Söylemek*¹²⁰ başlığıyla ilgili olarak Kınalızâde: “Benim hakkımda yalan söylemek herhangi bir kimse hakkında yalan söylemek gibi değildir. Benim hakkımda kasten yalan söyleyen kimse cehennemdeki yerine hazırlansın.”¹²¹ rivayetine yer vermiştir. Ayrıca yalan söylemenin kötülüğüyle ilgili olarak: “Allah üç kimsenin yüzüne bakmaz. Bunlar yalancı kral, kibirli yoksul ve zina eden yaşlıdır.”¹²² rivayetiyle konunun izahına katkı sağlanmıştır.

Nefsin hastalıkları arasında zikredilen *gıybet*¹²³ başlığında Hz. Peygamber’in söylediğine inanılan bir söze yer verilmektedir: “*Filan kimseler gelsin, bu eşek leşinden yesin.*” diye buyurdu. Onlar: “*Bu bir leştir, nasıl yiyelim?*” dediler. O da şöyle buyurdu: “*Yediğiniz kardeş eti bundan daha pis kokuluydu.*”¹²⁴ Bu konuyla ilgili olarak Ebû Hureyre’den şöyle rivayet nakledilmiştir: “*Bir kimse dünyada iken kardeşinin etini yer, yani onu gıybet ederse Kıyâmet günü onun etini önüne getirirler. Dünyada diriyken nasıl yediysen bugün de ölüyken öyle ye, derler.*”¹²⁵ *Gıybetin sebepleri*¹²⁶ hakkında: “*Kötülüğünden korktukları için insanların kendisinden çekindiği kimse, Allah katındaki en kötü insanlardandır.*”¹²⁷ rivayetine yer verilmiştir. *Gıybetin tedavisi*¹²⁸ başlığında ise: “*Hayâ örtüsünü üzerinden atan kimse hakkında konuşmak gıybet değildir.*”¹²⁹ rivayetiyle konu izaha çalışılmaktadır.

*İkiyüzlülük*¹³⁰ başlığıyla ilgili olarak: “*Dünyada ikiyüzlü olanın Âhîret’te ateşten iki dili olur.*”¹³¹ rivayeti dikkat çekmektedir. İkiyüzlülüğün ne kötü bir sıfat

¹¹⁹ Ma’mer b. Râşid, *el-Câmiû*, h. no: 20503, XI, 264; İbn Ca’d, *el-Musned*, h. no: 737, s. 127; İbn Râhuye, *Musnedu İshâk b. Râhuye*, h. no: 324, I, 334; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 1507, III, 96; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 2258, IV, 1769; Buhârî, *el-Edebu’l-mufred*, h. no: 870, s. 301; Tirmizî, *es-Sunen*, h. no: 2851, IV, 437.

¹²⁰ Kınalızâde, s. 556.

¹²¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 18140, XXX, 30; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 1291, II, 80; Muslim, *es-Sahih*, h. no: 4, I, 10.

¹²² Ma’mer b. Râşid, *el-Câmiû*, h. no: 20284, XI, 11; 187 ve 20285; İbn Râhuye, *Musnedu İshak b. Râhuye*, h. no: 201, I, 243; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 10227, XVI, 168; Muslim, *es-Sahih*, h. no: 172, I, 102.

¹²³ Kınalızâde, s. 560.

¹²⁴ İbn Asâkir, Ali b. Hasen, *Tebyînu’l-kezi’l-mufterî*, (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-Arabî, 1404) s. 33.

¹²⁵ Taberânî, *el-Mu’cemu’l-ewsat*, h. no. 1656, II, 182; Elbânî, *Daifu’t-tergîb ve’t-terhîb*, h. no: 1685, II, 228; Munzirî, *et-Tergîb ve’t-terhîb*, h. no: 4294; III, 329.

¹²⁶ Kınalızâde, s. 560.

¹²⁷ Bu rivayetin bir benzeri: “*İnne min şerri’n-nasi meni’t-tekâhu’n-nâsu li şerrihi*” şeklindedir. Bkz., Mâlik, *el-Muvattâ*, h. no: 4, II, 903.

¹²⁸ Kınalızâde, s. 568.

¹²⁹ Beyhakî, Ahmed b. Huseyn, *es-Sunenu’l-kubrâ*, (thk.: Muhammed Abdulkadir Atâ) (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1424/2003) h. no: 20195, X, 354. (Bu rivayetin kuvvetli olmadığı zikredilmiştir.)

¹³⁰ Kınalızâde, s. 580.

¹³¹ İbn Ca’d, *el-Musned*, h. no: 2322, s. 338; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 25463, V, 223; Dârimî, *es-Sunen* (I-IV), (thk.: Huseyn Selim Esed ed-Dârânî) (el-Memleketu’l-Arabiyyetu’s-

olduğu diğer bir hadiste şu şekilde ifade edilmiştir: “*Kıyâmet Günü Allah'ın şerli kullarının ikiyüzlüleri olduğunu görürsünüz. Onların bir yüzü bir şey, diğer yüzü başka bir şey söyler.*”¹³² Kınalızâde'nin nefsin kötülüklerini izah ederken konulara uygun rivayetlere yer verdiğini burada da görmemiz mümkündür.

Kınalızâde, *Övme*¹³³ başlığında: “*Fasık övüldüğü zaman Allah öfkelenir.*”¹³⁴ rivayetini zikretmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber, kendi huzurunda bir kişinin başkasını övdüğünü görünce: “*Kardeşinin boynunu vurdun.*”¹³⁵ buyurmuştur. Bu da övme ve yermede, zaman ve mekâna çok dikkat edilmesi gerektiğine bir vurgu niteliği taşımaktadır.

*Konuşmada Meydana Gelen Hata ve Kusur İncelikleri*¹³⁶ başlığında ise: “*Bir kimse Allah'ın dilediği ve senin dilediğin, demesin; Allah'ın dilediği ve sonra senin dilediğin desin.*”¹³⁷ ve: “*Bir kimse Hz. Peygamber'in huzurunda bir konuşma yaptı. : “Kim Allah ve Rasûlüne itaat ederse doğru yolda yürür, kim de o ikisine isyan ederse yoldan çıkar.” dedi. Bunu üzerine Rasûlullah: “Sen ne kötü hatipsin! Kim de Allah ve Rasûlüne isyan ederse, de!” diye buyurdu.*”¹³⁸ Aynı konu başlığıyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in: “*Herhangi biriniz (kölem ve câriyem anlamında) abdim ve emetim demesin. Hepiniz Allah'ın abdi ve emetisiniz. Fakat gulâmım ve fetam, câriyem ve fetâtım desin.*”¹³⁹ rivayetlerine yer verilmektedir. Bu bağlamda: “*Münâfiğa efendimiz demeyiniz. Eğer o efendiniz olursa Rabb'inizi öfkelenirmiş olursunuz.*”¹⁴⁰ sözüyle konu desteklenmeye çalışılmaktadır.

Kınalızâde dilden çıkan bu tür âfet, felâket ve musibetlerin sahibinin fâsık veya kâfir olacağını ifade edip bu düşüncesini şu rivayetle destekleme yoluna gitmiştir: “*Adam arkadaşlarını güldürmek için bir sözü söyler, onu*

Suûdiyye: Dâru'l-Muğnî, 1412/2000) h. no: 2806, III, 1819; Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, h.no: 4873, IV, 268.

¹³² Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 6757, VI, 2626. Söz konusu rivayet diğer hadis kaynaklarında “*Tecidüne min şerrinnasi zelvecheyni'llezi ye'ti hâulâi bi vechin ve hâulâi bioechin*” şeklinde yer almaktadır. Bkz., Humeydî, *el-Musned*, h. no: 1166, II, 275; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 7341, XXII, 295; Muslim, *es-Sahih*, h. no: 100, IV, 2011.

¹³³ Kınalızâde, s. 580.

¹³⁴ İbn Ebi'd-Dunyâ, *es-Santu ve adâbu'l-lisân*, (thk.: Ebû İshak el-Huveynî) (Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, 1410) h. no. 229, s. 144; Hindî, *Kenzu'l-ummâl fi Suneni'l-Akôâl ve'l-Ef'âl*, I-XVIII, Beyrut: (Muessesetu'r-Risale, 1401/1981) h. no: 7966, III, 575; Bağdâdî, Bahâuddin, *Tezkiretu'l-hamdûniyye* (I-X), (Beyrut: Dâru Sadr, 1417) h. no: 42, I, 51.

¹³⁵ İbn Mubârek, *ez-Zühed ve'r-rakâik*, II, 13; Tayâlisî, *el-Musned*, h. no: 903, II, 193; İbn Ca'd, *el-Musned*, h. no: 1258, s. 191; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 35, I, 145; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 20422, XXXIV, 65; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 6061, VIII, 18; Muslim, *es-Sahih*, h. no: 65, IV, 2296.

¹³⁶ Kınalızâde, s. 586.

¹³⁷ İbn Mâce, *es-Sunen*, h. no: 2117, I, 684; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebîr*, h. no: 10468, X, 203; Muhammed b. Atâ, Abdulkâdir b., *el-Mufidu fi Muhammadiyah't-tevhîd*, (Dâru'l-İ'lâm, 1422,1423) s. 135; Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru Turâsî'l-Arabî, 1405) III, 369.

¹³⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 18247, XXX, 182; Muslim, *es-Sahih*, h. no: 870, II, 594; Ebû Davud, *es-Sunen*, h. no: 1099, I, 288; Nesâî, *es-Sunen*, h. no: 3279, VI, 90.

¹³⁹ Ma'mer b. Râşid, *el-Câmiî*, h. no: 19868, XI, 45; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 9451, XV, 267; Buhârî, *es-Sahih*, h. no. 2552, III, 150; Ebû Davud, *es-Sunen*, h. no: 4975, IV, 294.

¹⁴⁰ Ebû Nuaym, *Sıfatu'n-nifak ve na'tu'l-münâfkîn*, (Beyrut: el-Beşâiru'l-İslamiyyeti, 1422/2001) s. 163; Kerecî, Ali b. Muhammed, *en-Nuketü'd-dâleti alâ'l-beyâni fi envâi'l-ulûmi ve'l-ahkâm* (I-IV), (Dâru'l-Kıyem, 1424/2003) I, 209; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ahkâmu ehli'z-zimmeti* (I-III), (Ramâdî lî'n-Neşr, 1418/1997) III, 1322.

umursamaz ve o söz yüzünden yetmiş yıl cehennem çukurlarına düşer."¹⁴¹ Nice kimselerin küfür sözünü söyleyip unuttukları ve tövbe etmelerinin akıllarına dahi gelmediğine vurgu yapıldıktan sonra, bu durumda olan kimselerin şu duayı okumaları tavsiye edilmektedir: "Allah'ım, bir şeyi bildiğim hâlde ortak koştuktan sana sığınırım ve bilmediklerimden dolayı da senden başışlanma dilerim."¹⁴²

*Avamın Kur'an İlimleri ve Müteşabihlerine ait İncelikleri, Kaza ve Kaderin Sırrını, Hikmet ve Şeriat Sırlarının Problemlerini Sorması*¹⁴³ başlığında konunun izahına katkı amacıyla rivayetlere yer verildiği görülmektedir: "Rabb'im beni eğitti ve edebimi güzelleştirdi."¹⁴⁴ rivayeti dikkat çekmektedir.

Kınalızâde nefis hastalıklarının tedavisiyle ilgili olarak *Cimrilik ve Pintilik*¹⁴⁵ başlığında: "Cimri cennete giremez."¹⁴⁶ rivayetine yer vermiştir. Bu konuda Hz. Peygamber'den nakledilen: "Sahibini helâk eden üç huy vardır. Birincisi itaat edilen aşırı cimrilik, ikincisi peşinden gidilen heves, üçüncüsü ise kişinin kendisini övmesidir."¹⁴⁷ gibi rivayetlerle ilgili konu izaha çalışılmıştır. Ayrıca anlatım Rasûlullah'ın: "Sadaka yalnızca zenginın sırtındadır."¹⁴⁸ hadisiyle devam etmekte ve zenginlerin sadaka vermekte cimri davranmaması gerektiğine vurgu yapılmaktadır. *Cimriliğin Sebepleri*¹⁴⁹ başlığında ise bazı kimselerin, kendi bekaları gibi çocuklarının geleceğini de mal sevgisi ve biriktirme hırsının sebebi hâline getirdiklerine vurgu yapılmaktadır.¹⁵⁰ Bu düşüncenin: "Evlat, cimrilik ve korkaklık sebebidir."¹⁵¹ rivayetine dayandırıldığı

¹⁴¹ Munâvî, *Feyzu'l-kadîr*, IV, 259; Suyûtî, Celâluddîn, *el-Fethu'l-kebîr* (I-III), (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1423/2003) II, 199; Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, h. no: 8035, I, 835; Elbânî, *Daifu'l-câmi's-sağîri ve ziyâdetih*, h. no: 3596, s. 526; Deylemî, *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, (Beyrut, 1986) h. no: 492, I, 139.

¹⁴² Mervezî, Saîd b. İbrahim, *Musnedu Ebî Bekr es-Siddîk*, (Beyrut: el-Mektebetu'l-İslamî, trz..) h. no: 18, s. 64; Ebû Ya'lâ, *el-Musned*, h. no: 58, I, 60; Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, h. no. 25495, XXIII, 32; Buhârî, *Edebu'l-mufred*, h. no: 716, s. 377; Munâvî, *Feyzu'l-kadîr*, h. no. 6044, IV, 173; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, X, 224.

¹⁴³ Kınalızâde, s. 590.

¹⁴⁴ Suyûtî, *el-Câmiu's-sağîr*, h. no: 1262, I, 1262; Munâvî, *Feyzu'l-kadîr*, h. no: 1262, I, 224. Sehavî, *Mekâsîdu'l-hasene*, h. no: 46, s. 770; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, h. no: 164, I, 80.

¹⁴⁵ Kınalızâde, s. 606.

¹⁴⁶ Ebû Ya'lâ, *el-Musned*, h. no. 95, I, 95; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 32, I, 209 (La yedhulu'l-cennete habbun vela bahîlun..." şeklindedir.); Munavî, *Feyzu'l-kadîr*, h. no: 8520, IV, 517; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, h. no: 1083, I, 389.

¹⁴⁷ Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi*, h. no: 20606, XI, 304, İbn Mubârek, *ez-Zuhd ve'r-rakâik*, II, 31; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 37572, VII, 503; Ebû Davûd, *ez-Zuhd*, h. no: 86, s.101; Bezzâr, *el-Musned*, h. no: 7293, XIII, 486. Aynı kaynakta rivayetin isnad bakımından sorunlu olduğu bilgisi yer almaktadır.

¹⁴⁸ Humeydî, *el-Musned*, h. no: 758, II, 10; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 7155, XII, 69; Buhârî, *es-Sahîh*, h. no: 1446, II, 115.

¹⁴⁹ Kınalızâde, s. 610.

¹⁵⁰ Kınalızâde, s. 610-611.

¹⁵¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 806, II, 307; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 17562, XXIX, 104; İbn Mâce, *es-Sunen*, h. no: 3666, II, 1209.

görülmektedir. *Cimriliğin Tedavisi*¹⁵² başlığı altında: “Hangisine uysanız doğru yolu bulacağınız yıldızlardır.”¹⁵³ rivayetine, ilk dönemde sahâbenin, şiddetli yağmur ve fırtına esnasında ne şekilde davrandığı hikâye edilirken yer verilmektedir.¹⁵⁴

Bir Ahlâk felsefecisi olan Kınalızâde riyaı nefsin hastalıklarından kabul etmekte ve *Riya Hastalığı*¹⁵⁵ başlığında: “Allah, içinde zerre kadar riya olan ameli kabul etmez.”¹⁵⁶ sözüyle riyanın sonuçlarına dikkat çekmektedir. Hadis olduğuna inanılan bir sözde sahabeden bir kimse: “Kurtuluş hangi şeydedir Ey Allah'ın elçisi?” diye sorunca o da şöyle buyurdu: “Kulun Allah'a yaptığı itaat ile insanlara gösteriş yapmamasındadır.”¹⁵⁷ Kınalızâde riya hastalığıyla küçük şirk arasında: “Sizin için en çok korktuğum şey küçük şirktir. Küçük şirk nedir, diye sorulunca, riyaadır, dedi.”¹⁵⁸ rivayetiyle ilgi kurmaktadır.

*Riyanın Dereceleri*¹⁵⁹ başlığında: “Ortağa hiçbir şekilde ihtiyacı olmayan benim.”¹⁶⁰ anlamındaki kuds-i hadis kabul edilen bir rivayete yer verilmektedir. Ancak hadis olarak yer verilen bu sözün temel hadis kaynaklarında yer almadığı görülmektedir. Böylece insanların kendini büyük görerek Allah'a ve insanlara büyüklük taslamasının ne kadar cahilce ve anlamsız bir davranış olduğu bir kez daha hatırlatılmaktadır. *Riya Reziletinin Tedavisi*¹⁶¹ ile ilgili olarak: “İnsanları hoşnut etmek erişilmez bir gayedir.”¹⁶² sözüne yer verilerek tamamen insanları razı etmeye veya gösterişe dayalı bir anlayışın bunda başarılı olamayacağına, akıllı insanın bütün davranışlarında orta yolu tutan bir tavır içinde olması gerektiğine vurgu vardır.

B. Ev İdaresi

Kınalızâde *Ev İdaresi* bölümü altında daha çok mal yönetimi, aile ve çocuk eğitimi gibi konulara yer vermekte daha önceki konularda olduğu gibi yeri geldiğinde konuyu rivayetlerle destekleme yoluna gitmektedir.

¹⁵² Kınalızâde, s. 612.

¹⁵³ Hallâl, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed, *es-Sunne* (I-VII), (thk.: Atiyye Zehrânî), (Riyâd: Dâru'r-Râye, 1410/1989) II, 481; Kurtubî, İbn Asım en-Nemerî, *Câmiu beyâni'l-ilm-ve fadlih*-(I-II), (el-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Suûdiyye: Dâru İbn Cevzî, 414/1994) h. no: 1684, II, 898; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, h. no: 381, I, 132.

¹⁵⁴ Kınalızâde, s. 620.

¹⁵⁵ Kınalızâde, s. 634.

¹⁵⁶ Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâti'l-esfiyâ*, (I-X), (es-Sade, Mısır: 1394/1974) VIII, 240; Munzirî, *et-Terğîb ve't-terhîb*, h. no: 54, I, 36.

¹⁵⁷ Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmiddîn* (I-IV), (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, trz.), III, 293; Herevî, Muhammedu'l-Emîn b. Abdillâh, *el-Keveku'l-vehhâc* (I-XXVI), (Mekketu'l-Mukerreme: Dâru'l-Minhâc, 1430/2009) XX, 248.

¹⁵⁸ İsmail b. Ca'fer, *Hadisu Ali İbn Ca'fer*, h. no: 384, s. 447; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 23630, XXXIX, 39.

¹⁵⁹ Kınalızâde, s. 648.

¹⁶⁰ Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, h. no. 1895, II, 101; Cemal Muhammed Ali eş-Şukeyrî, *el-Ehâdisu'l-kudsîyye*, (I-II), (Mektebetu Dâr's-Sakâfe, trz.), I, 290.

¹⁶¹ Kınalızâde, s. 652.

¹⁶² Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, h. no: 1391, I, 520-521; Bu sözün bazı kaynaklarda Halife Mansur'un oğlu Mehdî'ye yapmış olduğu tavsiye olduğu görülmektedir. Vâil Hâfız Halef, *Vasâyâ'l-âbâi li'l-ebnâi*, (Mısır/İskenderiye: trz.), s. 54.

1. Mal Yönetimi¹⁶³

*Gider*¹⁶⁴ başlığı altında âlimlerden biri kolay ezberlenmesi için bu yedi hasleti şöyle nazmetmiştir:

Peygamber Mustafa dedi ki yedi kişiyi

Allah kendi gölgesinde gölgelendirir

Mümini seven iffetli yetişen sadaka veren

Ağlayan kimse namaz kılan ve adil imam¹⁶⁵

Kınalızâde, bir rivayetin şiirleştirilmiş şeklinde sadaka vermeyi bir mal yönetimi olarak görmüş ve açıklamaya çalıştığı konuyu: “İhtiyaçlarımızı gizli tutarak yardım isteyin!”¹⁶⁶ sözüyle de destekleme yoluna gitmiştir.

2. Aile Eğitimi¹⁶⁷

Kınalızâde, *Evlilik ve Eş Eğitimi* başlığı altında: “Evlentiniz, çoğalmız. Zira ben diğer ümmetlere karşı düşük çocukla da olsa sizin çokluğunuzla övüneceğim.”¹⁶⁸ rivayetiyle konuyu izaha çalışmıştır. Ayrıca “Allah’ın ahlâkı ile bezenin!”¹⁶⁹ sözü de başlığın izahında yer almıştır. Aile Eğitimi’nin evlilikle başladığını düşünen Kınalızâde konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber’le sahâbe arasında geçen şu olayı zikreder. Rasûlullah sahâbeye: “Evlendin mi?” diye sorar. O da: “Evlendim.” şeklinde karşılık verir. Bunu duyan Hz. Peygamber öfkelenip şöyle buyurur: “Öyleyse sen şeytanların kardeşisin. Eğer Hıristiyan rahiplerinden isen onlara katıl, eğer bizden isen nikâh bizim sünnetimizdir.”¹⁷⁰ Bu

¹⁶³ Bkz., Kınalızâde, s. 674.

¹⁶⁴ Kınalızâde, s. 686.

¹⁶⁵ وقال النبي المصطفى إن سبعة يظلمهم الله العظيم بظلمه

محب عفيف ناشئ متصدق وبقا مصل والإمام بعدله (Kıta: İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî*, II, 143)

¹⁶⁶ Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtu'l-esfıya*, V, 215. Bu söz önceleri insanların sözü kabul edilirken daha sonraki zamanlarda Hz. Peygamber’e ref edilmiştir. Bkz., Zeylaî, Yusuf b. Muhammed, *Tahrîcu'l-ehâdis ve'l-asâri'l-vâkıa fi tefsîri'l-Keşşâf* (I-IV), (Riyâd: Dâru İbn Huzeyme, 1414) II, 360.

¹⁶⁷ Bkz., Kınalızâde, s. 702.

¹⁶⁸ Şafiî, Muhammed b. İdris, *Tefsîru İmâmi's-Şâfiî* (I-III), (thk.: Ahmed b. Mustafa Ferrân), (el-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Suûdiyye: Dâru'd-Demiriyye, 1427/2006) III, 1158. Bu rivayet farklı lafızlarla ilk dönem hadis kaynaklarında da yer almaktadır. Örneğin bazı kaynaklarda: “düşük çocuk bile olsa” ibaresi yer almamaktadır. Abdurrezzâk, *el-Musannaf*, h. no: 10391, VI, 173. Bu rivayete; es-Sahâvî, *el-Mekâsıdu'l-hasene*, s. 268. el-Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ* (I-II), (thk.: Adulhumeyd b. Ahmed b. Yusuf b. Hendâvî), (el-Mektebetu'l-Asriyye, 1420/2000) h. no: 1021, I, 366, gibi kaynaklarda da yer verilmiştir. Ayrıca rivayet için bkz., el-Elbânî, el-Eşkûderî, *Daifu'l-câmiî's-sağır ve ziyâdetih*, (el-Mektebu'l-İslamî) h. no: 2484, I, 365. Söz konusu rivayete, bunlar dışında burada zikredilemeyecek kadar çok sayıda eserde konuları açıklamak amacıyla yer verilmiştir.

¹⁶⁹ İbn Arabî, *el-Futuhâti'l-mekkiyye*, (thk.: Osman Yahya), 1. Baskı, (Mısır: el-Mektebetu'l-Arabiyye, 1985) II, 136. Bu rivayet Muhittin Uysal tarafından “Asılsız Haberler” başlığı altında verilmiştir. Bkz., *Tasavvuf Kültüründe Hadis*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012) s. 342-343.

¹⁷⁰ Abdurrezzâk, *el-Musannaf*, h. no: 10387, VI, 171; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 21450, XXXV, 355.

rivayette, evlenmek için maddî ve manevî şartları taşıyıp da bunu yerine getirmeyen kimseler için uyarı vardır.

H. Peygamber'in Aile Eğitimi ile ilgili öğütleri sadece erkek için olmayıp o özellikle Kadınların Eğitimi'ne de en az erkekler kadar önem vermiştir. Bir defasında Rasûlullah bayram günü mescide ulaştığında kadınlar topluluğunu görür ve şöyle buyurur: "Ey kadımlar! Sadaka verin. Ben cehennemliklerin çoğunun sizden olduğunu gördüm." Onlar: "Ey Allah'ın Rasûlü, cehennemliklerin çoğunun bizden olmasının sebebi nedir?" diye sorduklarında: "Çok lanet ediyorsunuz ve ilişkili olduğunuz kocalarınıza nankörlük ediyorsunuz."¹⁷¹ rivayetleriyle uyarılmaktadır. Bu rivayette kadınlar H. Peygamber tarafından sadaka vermeye teşvik edildiği, içlerinden bazılarının da istenmeyen davranışları nedeniyle uyarıldığı anlaşılmaktadır.

Aile Eğitimi başlığı altında yer verilen diğer konu da kadınlarda bulunması gereken sıfatın onların kısır değil, doğurgan olmasıdır. Nitekim bununla ilgili olarak: "Kadınlarmızın en iyisi, doğurgan ve sevimli olandır."¹⁷² rivayetine yer verilmiştir.

Kınalızâde evlilikte nesebin önemini: "Çöplükte biten gülden sakının.' 'Ey Allah'ın elçisi, çöplükte biten gül nedir? dediler. H. Peygamber: 'Kötü aileden doğan güzel kadındır.' dedi."¹⁷³ rivayetiyle izaha çalışmaktadır. Bu konuda zikredilen: "Ahmak kadın ile evlenmeyin. Çünkü onunla beraberlik beladır ve ondan doğacak çocuk heba olur."¹⁷⁴ sözüne yer verilmiştir. Bu çerçevede: "Akıl bulunduğu yerde dost ve âşinâdır."¹⁷⁵ sözü de dikkat çekmektedir.

Evlilikte denkliğin önemine: "Nutfeniz için seçimde bulununuz. Onu ancak denklere bırakınız."¹⁷⁶ rivayetiyle işaret edilmiştir. Kınalızâde bir evlilikteki tercih sebeplerini: "Bir kadınla ya malı ya güzelliği ya nesebi ya da dindarlığı sebebiyle evlenilir. Sen dindar olanı tercih et."¹⁷⁷ hadisi eşliğinde dile getirmektedir. Kadının dindarlığı göz ardı edilerek yapılan evliliklerin sonunun ne olacağı ise: "Kim bir kadınla izzeti için evlenirse Allah onun ancak zilletini artırır. Kim bir kadınla malı için evlenirse Allah onun ancak fakirliğini

¹⁷¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 249; I, 172; İbn Râhuyê, *Musnedu İshâk b. Râhuyê*, h. no: 2405, V, 250; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 4037, VII,133; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 1462, II, 120.

¹⁷² Saîd ibn Mansûr, *es-Sunen*, h. no. 490, I, 164; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 12613, XX, 63; Ebû Davûd, *es-Sunen*, h. no: 2050, II, 220; Nesâî, *es-Sunen*, h. no: 9094, VIII, 251.

¹⁷³ Kudâî, Ebû Abdullah, *Musnedu's-Şihâb* (I-II), (thk.: Hamdi b. Abdilmeccid es-Selefi) (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1407/1986) H. No. 289, I, 193.

¹⁷⁴ İbn Arrâk, Nureddin, *Tenzihu's-şerîati'l-merfûa ani'l-ahbâri'l-şeniati'l-mevdûa*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İmiyye, 1399) h. no: 44, II, 213; Şevkânî, *el-Fevâidu'l-mecmûa fi ahâdisi'l-mevdûa*, h. no: 41, s. 131; Deylemî, *el-Firdevs bi'l-me'sûri'l-hitâb*, h. no: 7333, V, 23.

¹⁷⁵ Bu söz bazı kaynaklarda: "el-Aklu elûfun ve me'lûfun" şeklinde yer almaktadır. Maverdî, Muhammed b. Habîb, *A'lâmu'n-Nubuvve*, (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 1409) s. 226.

¹⁷⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 17432, IV, 25; İbn Mâce, *es-Sunen*, h. no: 1968, I, 633; Neysâbüri, *el-Mustedrek*, h. no: 2687, II, 176; Kudâî, *Musnedu's-Şihâb*, h. no: 667, I, 390.

¹⁷⁷ Ma'mer b. Râşid, *el-Câmiû*, h. no: 20605, XI, 117; Tayâlisî, *el-Musned*, h. no: 1896, III, 334; Saîd İbn Mansûr, *es-Sunen*, h. no: 502, I, 166; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 5090, VII, 7.

artırır. Kimde bir kadınla güzelliği için evlenirse Allah onun ancak rezilliğini artırır.”¹⁷⁸ rivayetiyle anlatılmaya çalışılmaktadır.

Çocuk Eğitimi¹⁷⁹ başlığı altında: “Çocuklarımız yedi yaşına geldiğinde namaz kılmayı emredin. On yaşına varınca kılmazlarsa dövün. Tembellik ve ihmalden çok sakınsınlar.”¹⁸⁰ rivayetine yer verilmektedir. Özellikle çocuk eğitimine kız erkek arasında hiçbir farkın olmadığını: “İlim tahsil etmek, erkek ve kadın her Müslüman’a farzdır.”¹⁸¹ hadisiyle anlatılmaktadır.

Konuşma Adâbı¹⁸² konusuna da Hz. Peygamber’den nakledildiği düşünülen ve temel hadis kaynaklarında tespit edilemeyen: “İnsanlarla akıllarının yettiği ölçüde konuşun.”¹⁸³ tavsiyesine yer verilmiştir.

Kınalızâde, *Anne ve Baba Haklarına Riâyet Âdâbı*¹⁸⁴ başlığında konuyu açıklayıcı nitelikte bir örnek olaya yer vermektedir. Bazı sahabiler Hz. Peygamber’e: “Kime iyilik ve ihsan edeyim?” diye sorunca o “Annene!” diye cevap verdi. Soran kişi “Sonra kime?” deyince “Sonra annene!” diye buyurdu. Tekrar “Sonra kime?” diye sorunca yine “Sonra annene!” dedi. Soran sahâbi dördüncü kere “Sonra kime?” deyince “Sonra babana!” diye buyurdu.¹⁸⁵ Bu rivayet dahi anne ve babaya davranışın önemini göstermeye yeter niteliktedir. Temel hadis eserlerinde tespit edilemeyen ve Kınalızâde’nin eserinde yer alan bir rivayet göre; bir kişi Hz. Peygamber’e şöyle der: “Benim bir annem var; arkamı ona binek yaptım, yüzümü ondan çevirmem ve bütün kazancımı onun içi harcarım. Karşılığını ödemiş oldum mu?” Rasûlullah şu karşılığı verir: “Bir meşakkatinin karşılığını bile ödemiş değilsin. Zira o sana hizmet ediyor ve yaşamayı istiyordu. Şimdi sen ona hizmet ediyor ve ölmesini istiyorsun.”¹⁸⁶ Görüldüğü gibi hadis olduğu düşüncesiyle nakledilen bu sözdeki temel vurgu anne hakkının ödenemeyeceği hususudur. Anne babası

¹⁷⁸ Taberânî, Ebu’l-Kâsım, *Musnedu’s-Şâmiyyîn*, (I-IV), (thk.: Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefi), (Beyrut: Muessesetu’r-Risâle, 1405/1984) H. No: 11, I, 29.

¹⁷⁹ Bkz., Kınalızâde, s. 730.

¹⁸⁰ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 3482, I, 304; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 6689, II, 284; Bezzâr, *el-Musned*, h. no: 9823, XVII, 189.

¹⁸¹ Bezzâr, *el-Musned*, h. no: 6746, XIII, 240, İbn Mâce, *es-Sünen*, h. no: 224, I, 81; Taberânî, *Musnedu’s-Şâmiyyîn*, h. no: 2084, III, 202.

¹⁸² Bkz., Kınalızâde, s. 754.

¹⁸³ Makdisî, *Fethu’r-Rahmân* (I-VII), (Dâru’n-Nevâdir, 1430/2009) IV, 67; Herevî, Ebu’l-Hasen Nureddin, *Mirkâtî’l-mefâlih şerhu mişkâtü’l-mesâbih* (I-IX), (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1422/2002) VIII, 3453; Munâvî, *Feyzu’l-kadir*, III, 377. (İbn Hacer (ö. 852/1448) bu rivayetin sened bakımından zayıf olduğunu ancak mevzu olmadığını söylemektedir.), Sahâvî, *el-Mekâsdu’l-hasene*, h. no: 180, s. 164; Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, I, 223. (Mevkûf olduğu ifade edilmektedir.); Suyûtî, *Câmu’l-ehâdis*, h. no: 5414, VI, 401.

¹⁸⁴ Bkz., Kınalızâde, s. 774.

¹⁸⁵ İbn Ca’d, *el-Musned*, h. no: 2712, s. 397; İshâk b. Râhuye, *el-Musned*, h. no: 172, I, 216; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 8344, XIV, 86; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 5971, VIII, 2; Muslim, *es-Sahih*, h. no: 2548, IV, 1974.

¹⁸⁶ Kınalızâde, s. 776. (Söz konusu rivayet, hadis kaynaklarında ve diğer eserlerde tespit edilememiştir.)

yanında olup da onların hoşnut olması için gayret göstermeyen kimseler hakkındaki Hz. Peygamber'in: "Burnu sürtülsün, burnu sürtülsün, anne ve babasına veya onlardan birine yetişip de cennete giremeyen kişinin burnu sürtülsün!"¹⁸⁷ hadisi üzerinde düşünölmeye değer bir mahiyet arz etmektedir.

"*Sıla-i rahim*" olarak isimlendirilen akrabalarla bağların koparılması öğütlenmektedir. Bu konudaki Hz. Peygamber'in: "Allah seni niçin gönderdi?" diye soranlara "Putları kırmam ve akrabalık bağlarımı gözetmem için gönderdi."¹⁸⁸ diye cevap vermesi bu işin önemini ortaya koymaktadır.

Kınalızâde aile eğitimiyle ilişkilendirerek, *Irkların Huyları ve İnsan Topluluklarının Mizaçları*¹⁸⁹ başlığıyla ilişkili olarak da: "İnsanlar altın ve gümüş gibi madenlerdir."¹⁹⁰ riyatine yer vermiştir. Böylece o, insan davranışıyla mizaçlar arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir.

Kınalızâde değişik ırkların fizyolojik özelliklerinden bahsederek onlar hakkında bazı nitelemeler yapmaktadır. Örneğin o, şu rivayeti ırkî üstünlüğü kanıtlamaya delil almaktadır: "İman, Süreyyâ yıldızına asılı olsaydı bile bazı Farslılar ona ulaşırdı."¹⁹¹ Her ne kadar bu rivayet temel hadis kaynaklarında yer almış olsa da her hangi bir ırkın Hz. Peygamber tarafından övülmesi bazı şüpheleri akıllara getirmektedir.¹⁹²

Kınalızâde, *Türklerin*, özellikle Moğolların yüzlerinin yuvarlak, burunlarının yassı ve gözlerinin çekik olduğunu söylemektedir. Nitekim ona göre Hz. Peygamber, onların ahir zamanda ortaya çıkıp Müslümanlara üstün geleceklerini ve onları öldüreceklerini mucizevî açıklamayla tasvir etmiş şöyle buyurmuştur: "Ahir zaman olunca Kanturaoğulları gelir. Onlar yuvarlak yüzlü, çekik gözlü ve basık burunludurlar. Yüzleri sanki çekiç vurulmuş kalkanlar gibidir."¹⁹³

C. Devlet Yönetimi ve Ülkenin Elde Tutulması¹⁹⁴

¹⁸⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 8557, XIV, 231; Muslim, *es-Sahih*, h. no: 2551, IV, 1978.

¹⁸⁸ Muslim, *es-Sahih*, h. no: 832, I, 569. Ancak söz konusu rivayet: "Ben Allah'ın azabıyla azap yapmak için gönderilmedim. Ben boyunları vurmak ve bağları güçlendirmek için gönderildim." şeklinde tespit edilmiştir. İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 33245, VI, 485.

¹⁸⁹ Bkz., Kınalızâde, s. 800.

¹⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 10956, XVI, 560; Muslim, *es-Sahih*, h. no: 160, IV, 2031; Bezzâr, *el-Musned*, h. no: 9374, XVI, 222.

¹⁹¹ İsmail b. Ca'fer, *Hadisu Ali İbn Ca'fer*, h. no: 257, s. 322; Tirmizî, *es-Sunen*, h. no: 3261, V, 237; Çoğu hadis kaynağında "Ricârun min fârise" yerine "Ricârun min Hâulâi" ifadesi yer almaktadır. Bkz., Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 9406, XV, 237; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 4897, VI, 151; Muslim, *es-Sahih*, h. no: 2546, IV, 1972; Neysaburî, *el-Mustedrek ale's-sahihayn*, h. no: 8194, IV, 437.

¹⁹² Bkz., Mehmet Yaşar Kandemir, *Mevzu Hadisler*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991) ss. 48-51.

¹⁹³ Ebû Davud, *es-Sunen*, h. no: 4306, IV, 113; İbn Hibbân, *es-Sahih*, h. no: 6748, XV, 148; Bazı rivayetlerde "Kanturaoğulları" yerine "Türkler" kelimesinin yer aldığı görölmektedir. Bkz., Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 10861, XVI, 500.

¹⁹⁴ Bu başlık, yazmalarda Ev İdaresi Kitabı'nın altıncı babı olarak sıralanmış bulunmaktadır. Fakat bu kitap altında sıralanmış olan altıncı, yedinci ve sekizinci baplar, Kınalızâde'nin *Ahlâk* kitabı yazımında örnek aldığı *Ahlâk-ı Nâsirî* ve *Ahlâk-ı Celâlî*'de üçüncü kitap olan *Siyaset-i Mudun* veya *Tedbir-i Mudun* kapsamında ilk dört fasıl olarak yerleştirilmiştir. Altıncı bap kendi

1. İnsanın Sosyallik İhtiyacı¹⁹⁵

Kınalızâde devlet yönetimi ve ülkenin elde tutulması başlığıyla bağlantılı olarak insanın en şerefli mahlûk olduğu görüşünden hareket eden şariat âlimlerinin çoğunun dile getirdiği; felekî cisimlerin insanların işlerinin düzenlenmesi ve bu âlemin iyileştirilmesi için yaratıldığı görüşüne yer vermektedir. Nitekim bu düşüncesini desteklemek için de: “*Sen olmasaydın bu âlemi yaratmazdım.*”¹⁹⁶ rivayetinin buna delâlet ettiğini söylemektedir.¹⁹⁷

İnsanın sosyolojik ihtiyacı bağlamında Kınalızâde, herkesin aynı sanata yönelmesi durumunda geçimlerinin bozulacağını, ilahî hikmet ve lütuf gereği bütün insanların yüksek mesleklere talip olmayıp bazılarının da düşük sanatlara ve değersiz mesleklere yapmaya istekli olacaklarını ifade etmektedir. Bununla bağlantılı olarak da hadis olduğu düşünülen ancak kaynaklarında tespit edilemeyen: “*Âlimlerin ihtilâfı rahmettir.*”¹⁹⁸ sözünde bu gerçeğin tevil edildiğini söylemektedir.¹⁹⁹

İnsanın sosyalleşmeye duyduğu ihtiyaç ile siyaset arasındaki ilişki rivayetler yoluyla izaha çalışılmaktadır. Bu durum: “*Hilâfet benden sonra otuz senedir. Sonra ısran krallığa dönüşür.*”²⁰⁰ rivayetiyle desteklenmiştir.²⁰¹ Yine bu bağlamda âlimlerin önemi ise: “*Ümmetimin âlimleri İsrailoğullarının peygamberleri gibidir.*”²⁰² ve “*Âlimler peygamberlerin varisleridir.*”²⁰³

çinde iki fasıl barındırdığı için üç bap, dört fasla karşılık gelmektedir. Konu sistematığı önemsenerek bu üç bölüm ikinci kitap içinde sıralanmış, ama *Tedbir-i Menzil* kitabındaki özgün bap numarası da belirtilmiştir. (Bu not sadeleştirilen: Murat Demirkol tarafından verilmiştir. Biz de hadisleri değerlendirirken sadeleştirilenin tertibine uygun hareket etmeyi uygun gördük.)

¹⁹⁵ Bkz., Kınalızâde, s. 820.

¹⁹⁶ Sağânî, *el-Mevdûât*, (Dimeşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1405) h. no: 78, s. 52; Şevkânî, Ali b. Muhammed, *el-Fevâidü'l-mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevdûa*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, trz.,) s. 326. Hz. Peygamber sevgisini dile getiren bu sözün hadis olarak kabul edilmesi hem kaynak değeri açısından hem de anlam bakımından mümkün görünmemektedir. Bkz., Uysal, s. 343, 423; Yıldırım, s. 121.

¹⁹⁷ Kınalızâde, s. 828.

¹⁹⁸ Şâtibî, İbrahim b. Musa, *el-İ'tisâm* (I-III), (el-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Suûdiyye: Dâru İbn Cevzî, 1429/2008) III, 326; Mazherî, Muhammed b. Senâullah, *et-Tefsîru'l-Mazherî*, (thk.: Gulâm Nebî et-Tünûsî), (Pakistan: Mektebetu'r-Ruşdiyye, 1412) II, 209; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, I, 76; Ebû Nuaym el-İsfahanî, *Hilyetu'l-evliyâ*, (Kahire: 1979) X, 36.

¹⁹⁹ Kınalızâde, s. 836.

²⁰⁰ Tayâlisî, *el-Musned*, h. no: 1203; II, 430; İbn Ca'd, *el-Musned*, h. no: 3323, I, 479; İshâk b. Râhûye, *el-Musned*, h. no: 3323, I, 479; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 21923, XXXVI, 252; Rûyânî, *Musnedu'r-Rûyânî*, h. no: 667, I, 439; Ebû Davud, *es-Sunen*, h. no: 4646, IV, 211; Tirmizî, *es-Sunen*, h. no: 2226, IV, 73; Nuaym b. Hammâd, *Kitâbu'l-fiten* (I-II), (thk.: Semîr Emîn ez-Zuheyri), (Kahire: Mektebetu't-Tevhîd, 1412) h. no: 249, I, 104;

²⁰¹ Temel hadis kaynaklarında yer alan rivayetlerin delaletleriyle ilgili olarak; M. Said Hatiboğlu, *Hilâfetin Kureyşliliği*, (Ankara: Kitâbiyât, 2005); İlyas Canikli, *Siyasetin Kurucusu Olarak Hadis*, (İstanbul: Medrese Yayınları, 2006) gibi eserlere bakmak mümkündür.

²⁰² Bu sözün hadis olarak aslının olmadığı ifade edilmiştir. Bkz., Herevî, *Mirkâtu'l-mefâtih*, IX, 3932. Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, h. no: 1744, II, 74.

rivayetleriyle ifadelendirilmeye çalışılmıştır.²⁰⁴ Kınalızâde'ye göre: “Allah'ın gölgesi” ve “Allah'ın halîfesi” olarak nitelendirilen devlet başkanıdır. Gölge, gölgenin sahibi ile uyumlu olup bütün şekil ve ölçülerde ona uygun olmak durumundadır.²⁰⁵

İnsanın sosyolojik bağlamı çerçevesinde: “İnsanların en hayırlısı, onlara faydalı olanıdır.”²⁰⁶ rivayetine yer verildiği görülmektedir. Bu konu başlığında Hz. Muhammed'in, Hıristiyanlıktaki ruhbanlığı yasakladığı: “Ümmetimin ruhbanlığı cihattır.”²⁰⁷ hadisiyle ilişkilendirilerek anlatılmaktadır.²⁰⁸

2. Sevgi²⁰⁹

İnsanın sosyal ihtiyaç ile sevgi arasındaki ilişkiye binaen Kınalızâde, sevgi konusuyla ilgili olarak da: “Kim bir topluluğa benzemeye çalışırsa onlardandır.”²¹⁰ hadisine yer vermektedir.

Kınalızâde, sevgi ve güzellik kavramlarıyla ilişkili olarak: “Allah güzeldir ve güzelliği sever.”²¹¹ rivayetiyle konuyu açıklamaya çalışmaktadır. O, güzellik ve yetkinlik sevgisi aşkın zatın sıfatı olması ve bu işin merkezinde insanın varlığı gerçeğiyle hareket etmiş ve: “Allah Âdem'i kendi suretinde yarattı.”²¹² hadisiyle izahına devam etmiştir.

Hadis olarak nakledilen: “Nefisler, kendilerine iyilik eden kimseyi sevecek şekilde yaratılmıştır.”²¹³ sözü bu çerçevede zikredilmiştir. Konuyla ilgili olarak verilen diğer bir hadiste de şöyle buyurulmuştur: “Ruhlar seferber olmuş askerlerdir. Birbirini tanıyanlar uyuşur, birbirini tanımayanlar ayırır.”²¹⁴

²⁰³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 47, I, 55; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 21715, XXXVI, 45; Buhârî, *es-Sahîh*, I, 24; Dârimî, *es-Sunen*, h. no: 354, I, 361; Sahâvî, *Mekâsîdu'l-hasene*, h. no: 703, s. 459; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, h. no: 1576, II, 19.

²⁰⁴ Bu rivayetin sened bakımından sıhhati için bkz., Hüseyin Akyüz, “ ‘Alimler Peygamberlerin Varisleridir.’ Hadisinin İsnad Açısından Tenkid ve Tahlili”, (Çorum: Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2012/2) c. 11, sayı: 22, ss. 159-190.

²⁰⁵ Kınalızâde, s. 842.

²⁰⁶ Taberânî, *Mu'cemu'l-kebir*, h. no. 5787, VI, 58; Kudâî, *Musnedu's-Şihâb*, h. no. 1234, II, 223, Bazı hadis kaynaklarında söz konusu rivayet: “Kuntum hayrenmâsi linnâsi” şeklinde yer almaktadır. Bkz., İbn Ca'd, *el-Musned*, s. 493, Sahâvî, *Mekâsîdu'l-hasene*, h. no: 1233, s. 688; Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, h. no: 126, I, 62.

²⁰⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 19333, IV, 205; Saîd İbn Mansûr, *es-Sunen*, h. no: 2309, II, 152; Bezzâr, *el-Musned*, h. no: 7349, XIII, 510; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 11774, XVIII, 297.

²⁰⁸ Kınalızâde, s. 848.

²⁰⁹ Bkz., Kınalızâde, s. 850.

²¹⁰ Ma'mer b. Râşid, *el-Câmî*, h. no: 20986, XI, 453; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 33016, VI, 471; Ebû Davud, *es-Sunen*, h. no: 4031, IV, 44; Bezzâr, *el-Musned*, h. no: 2966, VII, 368.

²¹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 3789; Muslim, *es-Sahih*, h. no. 147, I, 93; Rûyânî, *el-Musned*, II, 175; İbn Hibbân, *es-Sahih*, h. no: 5466, XII, 280.

²¹² Ma'mer b. Râşid, *el-Câmî*, h. no: 19435, X, 384; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 6227, VIII, 50.

²¹³ Kâsmî, *el-Avâsim mine'l-kavâsim*, V, 258; Munâvî, *Feyzu'l-kadir*, h. no: 5517, IV, 338.

²¹⁴ İbn Vehb, *el-Câmiu li'bni Vehb*, h. no: 255, s. 362; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 7935, XIII, 319; Buhârî, *es-Sahih*, h. no. 3336, IV, 133; Muslim, *es-Sahih*, h. no: 49, IV, 2031.

H. Peygamber ümmetine sevginin anlam ve önemini öğretme sadedinde: “Sizden biri, beni kendisinden ve ailesinden daha çok sevmedikçe iman etmiş olmaz.”²¹⁵ buyurmaktadır. Kınalızâde, halifeleri sevmenin ve onlara uymanın da H. Peygamber’in bir işareti olduğuna vurgu yaparak: “Hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz.”²¹⁶ rivayetinin mazharı olan ashâbı bu kapsam kabul eder.²¹⁷

Kınalızâde bir hadis çerçevesinde topluluğa: “Allah, cennete zincirlerle götürülen kimselere gülümser.”²¹⁸ şeklinde işaret edildiğini dile getirmektedir. O bir rivayette bunun daha fazlasına işaret edildiğini söyleyerek konuyu : “Ben onu sevdiğim zaman onun duyan kulağı ve gören gözü olurum.”²¹⁹ rivayetiyle açıklamaya çalışır. Onun konuyla ilgili yer verdiği diğer bir söz ise: “Ben sevdiğim kişiyi öldürürüm. Öldürdüğüm kimsenin diyeti benim.”²²⁰ şeklindedir.

3. Devlet Siyaseti²²¹

Kınalızâde erdemli devlet bilinince sahip olmanın beş kategoriden meydana geldiğini ifade edip²²² beşinci grubu mal sahiplerinin oluşturduğunu belirtip ve bu düşüncesini²²³: “Her şeyi isteyen hepsinden olur.”²²⁴ sözüyle destekleme yoluna gider.

4. Hükümdarın Siyaseti ve Hükümdarların Adabı²²⁵

Kınalızâde bu başlık altında halkın genelinin çoğunlukla padişahlara uyduğunu ve sultanları taklit ettiğini söyler.²²⁶ Bu düşüncesini ise: “İnsanlar krallarının dini üzeredir.”²²⁷ sözüyle açıklama yoluna gider. O, padişahlarda olması gereken yedi özellik başlığı altında, yüksek gayeli olmak özelliğiyle

²¹⁵ Ma’mer b. Râşid, *el-Câmî*, h. no: 20321, XI, 200; Tayâlisî, *el-Musned*, h. no: 2116, III, 497; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 12814, XX, 202; Dârimî, *es-Sunen*, h. no: 2782; III, 1801; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 13, I, 12.

²¹⁶ Hallal, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed, *es-Sunne*, (I-VII), (thk.: Atiyye Zehrânî), (Riyâd: Dâru’r-Râye, 1410/1989) II, 481; Kurtubî, İbn Âsım en-Nemrî, *Câmiu beyâni’l-ilmî ve fadhîhâ* (I-II), (el-Memleketu’l-Arabiyyetu’s-Suudiyye: Dâru İbn Cevzî, 1414/1994) h. no: 1684, II, 898; Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, h. no: 381, I, 132.

²¹⁷ Kınalızâde, s. 896.

²¹⁸ İbn Ca’d, *el-Musned*, h. no: 1140, I, 117; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 8013, XIII, 398; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 3010, IV, 60; Ebû Dâvûd, *es-Sunen*, h. no: 2677, III, 56.

²¹⁹ Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 6502, VIII, 105; Bezzâr, *el-Musned*, h. no: 8750, XV, 270; İbn Hibbân, *es-Sahih*, h. no: 347, II, 58; Beyhakî, *es-Sunenu’l-kubrâ*, h. no: 6395, III, 482.

²²⁰ Nahcivânî, Şeyh Ulvan, *el-Fevâihu’l-ilâhiyye*, (Mısır: 1419/1999) s. 166. (Kuds-i Hadis olarak verilmiştir.)

²²¹ Bkz., Kınalızâde, s. 916.

²²² Kınalızâde, s. 928.

²²³ Kınalızâde, s. 930.

²²⁴ Kuşeyrî, Hevâzin b. Abdilmelik, *Tefsîru’l-Kuşeyrî*, (Mısır: trz..) II, 170; Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, h. no: 2657, II, 345 (Bu sözün hadis olmadığı ifade edilmektedir.);

²²⁵ Bkz., Kınalızâde, s. 934.

²²⁶ Kınalızâde, s. 938.

²²⁷ Şevkânî, *el-Fevâidu’l-mecmûa fi ehâdisi’l-mevdûa*, s. 210.

ilgili olarak da²²⁸ savaşlardaki yorgunluk ve zahmetlerin sadece bir ülkeyi fethetmek, bir miktar ganimet ve esir almak için çekilmeyeceğini, aksine İslam dinini güçlendirmek ve cihadın Kıyâmet'e kadar süreceğini²²⁹ söyleyen Hz. Peygamber'in emrine uymak amacıyla bu yola baş konulduğunu söylemektedir. Kınalızâde, çardak ve köşk gölgesinde istirahat ve huzuru tercih edenlerin: "Allah yolunda ayakları toza toprağa bulanana kimse cennete girer."²³⁰ müjdesi ile müşerref olamayacağını söyler.²³¹ Musibetlere sabır ve hadiselerle tahammül²³² başlığıyla ilgili olarak da: "Ferahlığı sabırla beklemek ibadettir."²³³ rivayetine yer verir.

Üçüncü bölümde yer alan diğer bir başlık da²³⁴ *İlm-i Tedbiru'l-Medine*²³⁵ olup bu bölümde de Kınalızâde konuyu açıklama noktasında rivayetlere yer vermiştir. O: "Harp hiledir."²³⁶ Peygamberî tavsiyesine göre hareket edildiğini dile getirmiştir.²³⁷ Kınalızâde, Hükümdarın Siyaseti konusyla ilgili olarak adâletle davranan kimselerin Hz. Peygamber'in: "Adâletle davranan kimseler nurdan kürsüler üzerinde olacaklardır."²³⁸ övgüsünü ifade eden hadisiyle konuyu açıklama yoluna gitmiştir.

*Herkese Hak Ettiği ve Gücüne Göre İhsânda Bulunmak*²³⁹ başlığı altında ise: "Halkı içinde daha layığı bulunduğu hâlde başka birini göreve getiren kimse Allah, Rasûlü ve bütün müminlere hıyanet etmiş olur."²⁴⁰ rivayetiyle ile yöneticilerin görev taksiminde ehliyet prensibine ne denli uyması gerektiğine dikkat çekmiştir.

²²⁸ Kınalızâde, s. 940.

²²⁹ Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, V, 95; Suyûtî, *el-Câmiu'l-ehâdis*, h. no. 33931, XXXI, 124; Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-evliya ve tabakâtu'l-esfiya*, III, 73; Kâsımî, *el-Avâsım mine'l-kavâsim*, VI, 289.

²³⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 27503, XXXV, 494; Suyûtî, *Câmiu'l-ehâdis*, h. no: 43411, XXX, 170; Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, I, 590; Ukaylî, Ebû Cafer, *Kitâbu'd-Duafâ*, (Riyad: 2000) II, 165; Elbânî, Muhammed Nâsiruddin, *Daifu't-tergîb ve't-terhîb*, (I-II), (el-Memleketu'l-Arabiyyeti's-Suûdiyye: Mektebetu'l-Meârif, 1421/2000) h. no: 818, I, 402.

²³¹ Kınalızâde, s. 942.

²³² Kınalızâde, s. 960.

²³³ Kudâî, *el-Musned*, h. no: 46, I, 62; Curcânî, Muhammed b. Halîm el-Burhânî, *el-Minhâcu fi şua'bi'l-iman* (I-III), (Dâru'l-Fikr, 1399/1979) II, 6; Munâvî, *Feyzu'l-kadîr*, III, 52. Bu söz bazı hadis kaynaklarında "...Efdalu'l-İbâdeti intizârû'l-ferec" şeklinde nakledilmektedir. Bkz., Tirmizî, *es-Sünen*, h. no: 3571, V, 457; Bezzâr, *el-Musned*, h. no: 6297, XIII, 7.

²³⁴ Bkz., Kınalızâde, s. 970.

²³⁵ *Ahlâk-ı Alâî* nüshalarında üçüncü kitap aslında buradan başlar. Biz, *Tedbiru'l-Medine* veya *Siyasetu'l-Mudun* adı verilen Devlet Yönetimi bölümünü Kınalızâde'nin *Ahlâk* kitabını yazarken esas aldığı *Ahlâk-ı Nâsirî* ve *Ahlâk-ı Celâlî*'nin plan ve düzenine uygun olarak gerçekte başlaması gereken yerden daha önce başlatmıştık. Bu başlık altında yer alan bilgiler, *Ahlâk-ı Nâsirî*'de bir önceki 4. Fasil'in devamı olduğu için sürekliliği dikkate alarak bu kitapta da aynı başlığın devamı olarak kabul ettik. (sad.: Murat Demirkol'un notu)

²³⁶ Tayâlisî, *el-Musned*, h. no: 107, I, 103; Humeydî, *el-Musned*, h. no: 1273, II, 326; Buhârî, *es-Sahîh*, h. no: 3029, IV, 64; İbn Ca'd, *el-Musned*, h. no: 1321, II, 565; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 1034, II, 303.

²³⁷ Kınalızâde, s. 976.

²³⁸ Humeydî, *el-Musned*, h. no: 599, I, 501; Muslim, *es-Sahîh*, h. no: 18, III, 1458; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 6492, XI, 32;

²³⁹ Bkz., Kınalızâde, s. 970.

²⁴⁰ Zeylâî, Yusuf b. Muhammed, *Nasbu'r-Râye* (I-IV), (Beyrut: Muessesetu'r-Reyyân, 1418/1997) IV, 62; İbn Hacer Askalânî, *ed-dirâye fi tahrîci ehâdisi'l-hidâye* (I-II), (Beyrut: trz.,) h. no: 815; II,165.

Kınalızâde yönetici konumunda bulunan kimselere, dağıtıcılara ve hâkimlere hediye vermenin rüşvet olduğunu vurguladıktan sonra²⁴¹: “Yöneticilere hediye vermek ihanettir.”²⁴² hadisi ile düşüncesini destekleme yoluna gitmiştir. Şehirlerin idaresi ve korunması için hükümdarların çeşitli önlemler alması ve düşmanın çeşitli taktiklerle etkisiz hâle getirilmesi gerektiğiyle ilgili olarak daha önce yer verilen: “Harp hiledir.”²⁴³ hadisine burada tekrar yer verilmiştir.

5. İnsan Sınıfları²⁴⁴

Kınalızâde insanların sınıflarının olduğu ve kötülük tarafında olan kimselerin Hz. Peygamber dahi olsa ona zarar vereceğini ifade etmek amacıyla: “Hiçbir peygambere bana edildiği kadar eziyet edilmemiştir.”²⁴⁵ rivayetine yer vermiştir.

Kınalızâde’ye göre, eğer kibirli bir kimse ile beraber yaşamak zarureti varsa o kimseye karşı yumuşak davranılmamalıdır. O: “Kibirliye kibirli davranmak sadakadır.”²⁴⁶ sözüyle hareket edilmesinin uygun olacağını düşünüyoruz.

En son söz²⁴⁷ başlığı altında yer verdiği: “Ehlullah Topluluğu” kavramını: “Arkadaşlarının kendilerinden rahatsız olmadığı kimselerdir.”²⁴⁸ ve: “Kişi sevdiği ile beraberdir.”²⁴⁹ hadisleriyle açıklamaktadır.

Sonuç

Bu makale sonucunda, Kınalızâde’nin kitabında yer vermiş olduğu rivayetlerin hadis kaynaklarının tespiti yapılmıştır. Hadislerin/rivayetlerin konularla ilişkilendirilmesi ve değerlendirilmesi hususu ele alınmıştır.

²⁴¹ Kınalızâde, s. 1002.

²⁴² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 21958, IV, 444; Tirmizî, *es-Sunen*, h. no: 1335, III, 621; Ebû Avâne, Ya’kub b. İshak, *Mustahrecu Ebî Avâne* (I-V), (thk.: Eymen b. Arif ed-Dimeşki), (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1419/1998) h. no. 7073, IV, 395.

²⁴³ Tayâlisî, *el-Musned*, h. no: 107, I, 103; Humeydî, *el-Musned*, h. no: 1273, II, 326; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 3029, IV, 64; İbn Ca’d, *el-Musned*, h. no: 1321, II, 565; Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 1034, II, 303.

²⁴⁴ Bu başlık *Ahlâk-ı Nâsirî*’de “Halk Sınıflarıyla Muaşeret Şekli” olarak yer almaktadır. (sad.: Murat Demirkol’un notu). Bkz., Kınalızâde, age, s. 1056.

²⁴⁵ İbn Mâce, *es-Sunen*, h. no: 151, I, 54; Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetu’l-evliyâ*, VI, 333.

²⁴⁶ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, (Beyrut: Dâru İhyai Turâsî’l-Arabî, 1420) XV, 366. (Bu rivayet meşhur sözlerden kabul edilmiştir.); Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, h. no: 1011, I, 360.

²⁴⁷ Kınalızâde, s. 1092.

²⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, h. no: 7424, XII, 399; Muslim, *es-Sahih*, h. no: 2689, IV, 2069; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 6045, V, 2353; Tirmizî, *es-Sunen*, h. no: 3600, V, 471.

²⁴⁹ İsmail b. Ca’fer, *Hadîsu Ali İbn Ca’fer*, h. no: 88, s. 192; İbn Mubârek, *ez-Zühed ve’r-rakâik*, h. no: 718; s. 150; Tayâlisî, *el-Musned*, h. no: 154, I, 134; Humeydî, *el-Musned*, h. no: 905, II, 130; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, h. no: 398, I, 265; Buhârî, *es-Sahih*, h. no: 6168, VIII, 39; Muslim, *es-Sahih*, h. no: 2640, IV, 2034.

Bunun felsefeci bir şahsiyetin rivayet kültürü açısından da tanınmasına katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

Kınalızâde'nin Ahlâk Felsefesi alanındaki müktesebâtını oluştururken, konunun mahiyetine göre bunları rivayetlerle zenginleştirdiği ve bir nevi Felsefe alanında, rivayet kullanımı konusunda güzel bir örnek oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu durum, aynı zamanda onun, Ahlâk Felsefesi hakkındaki düşüncelerinin kaynaklarının neler olduğu hakkında bizlere bir fikir vermektedir. Kınalızâde'nin bu eseri bağlamında, onun akli ve nakli bir arada ustaca kullandığı sonucuna varılabilir.

Tespit edilebildiği kadar *Ahlâk-ı Alâî*'deki rivayetler; temel hadis kaynaklarında yer alan, sınırlı sayıdaki hadis kaynağında mevcut olan, hadis kaynakları dışındaki dinî Literatürdeki rivayetler ve kaynağı tespit edilemeyenler şeklinde dört ana başlık altında toplandığında yaklaşık olarak sayılarının "yüz kırk altı" görülmektedir. Bunlardan "seksen beş" rivayetin birden fazla temel hadis kaynağında, "on yedi" rivayetin sınırlı sayıda hadis eserinde, "kırk iki" rivayetin hadis kaynakları dışındaki kitaplarda, "iki" rivayetin de şu an itibarıyla kaynağı belirlenememiştir.

Bu haliyle Kınalızâde'nin eserinde yer verdiği rivayetlerin sayısı göz önüne alındığında "yüz kırk altı" rivayetin "yüzden" fazlasının en az bir hadis kaynağında mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Bunun dışında kalanların ise kültürel açıdan bir değeri olup, ancak Hz. Peygamber'e (s.a.s.) isnadı söz konusu değildir.

Kaynakça

Abdurrezzâk, *el-Musannaf* (I-XI), Hindistan: (thk.: Habîburrahmân el-A'zamî), el-Meclisu'l-İlmî, 1403.

Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ* (I-II), (thk.: Adulhumejd b. Ahmed b. Yusuf b. Hendâvî), el-Mektebetu'l-Asriyye, 1420/2000.

Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, (thk.: Şuayb el-Arnâvûd), Muessesetu'r-Risâle, 1421/2001, trz.

Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, Beyrut: (thk.: Şuayb el-Arnâvûd-Adil Murşid), Muessesetu'r-Risâle, 1421/2001.

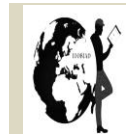
Ahmed b. Hanbel, *ez-Zühhd*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1420/1999.

Akyüz, Hüseyin "'Âlimler peygamberlerin varisleridir.' hadisinin isnad açısından tenkid ve tahlili", Çorum: Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2012/2, c. 11, sayı: 22, ss. 159-190.

Bağavî, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd, *Tefsîru'l-Bağavî* (I-VIII), (thk.: Muhammed b. Abdillâh en-Nemr-Osman b. Cum'a Damîrîyye-Süleyman Muslim el-Hıraş), Dâru Tayyibe, 1417/1997.

Bağdâdî, Bahâuddin, *Tezkiretu'l-hamdûniyye* (I-X), Beyrut: Dâru Sadr, 1417.

Beyhakî, Ahmed b. Huseyn, *es-Sunenu'l-kubrâ*, Beyrut: (thk.: Muhammed Abdulkadir Atâ), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2003.

Beyhakî, *el-Bî'su ve'n-nuşûr*, Beyrut: (thk.: Ahmed Haydar), Merkezu'l-Hadamâti ve'l-Ebhâsi's-Sekâfiyye, 1406/1986.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik, *el-Musned* (I-XVIII), el-Medînetu'l-Munevvere: (thk.: Mahfuzurrahmân Zeynullah-Âdil b. Sa'd), Mektebetu'l-İlm ve'l-Hikem, 1988-2009.

Buhârî, *Câmiu's-sahih*, (I-IX), Dimeşk: (thk.: Muhammed Zuheyr b. Nâsir en-Nâsir), Dâru Tûki'n-Necâd, trz.

Buhârî, *el-Edebu'l-mufred*, Riyâd: (thk.: Semîr b. Emîn ez-Zuheyrî), Mektebetu'l-Meârif, 1419/1998.

Canikli, İlyas, *Siyasetin Kurucusu Olarak Hadis*, İstanbul: Medrese Yayınları, 2006.

Cassâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Beyrut: Dâru Turâsi'l-Arabî, 1405.

Cemal Muhammed Ali eş-Şukeyrî, *el-Ehâdisu'l-kudsiyye*, (I-II), Mektebetu Dârî's-Sakâfe, trz.

Curcânî, Muhammed b. Halim el-Burhânî, *el-Minhâcu fi şua'bi'l-imân* (I-III), Dâru'l-Fikr, 1399/1979.

Dârimî, *es-Sunen* (I-IV), el-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Suûdiyye: (thk.: Huseyn Selîm Esed ed-Dârânî), Dâru'l-Mugnî, 1412/2000.

Demirkol, Murat "Ahlâk-ı Alâî'nin Ahlâk Felsefesi Literatürü İçindeki Yeri ve Özgünlüğü", Ankara: Eski Yeni Dergisi, 2016, sayı: 33.

Demirkol, Murat, "Takdim", Ankara: *Ahlâk-ı Alâî'nin içinde*, Fecr Yayınları, 2016.

Deylemî, *el-Firdevs bi me'sûri'l-hitâb*, Beyrut: 1986.

Dîneverî, Ebû Bekr Ahmed b. Mervân el-Mâlikî, *el-Mecâlisetu ve cevâhiru'l-ilm* (I-X), Bahreyn/Beyrut: (thk.: Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl Selmân), Cemiyetu't-Terbiyyeti'l-İslamiyyeti, 1419.

Ebû Avâne, Ya'kub b. İshak, *Mustahrecu Ebî Avâne* (I-V), Beyrut: (thk.: Eymen b. Arif ed-Dimeşkî), Dâru'l-Ma'rife, 1419/1998.

Ebû Davûd, *ez-Zühed*, Halavân: (thk.: Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim), Dâru'l-Mışkât, 1414/1993.

Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâti'l-esfiyâ*, (I-X), Mısır: es-Saade, 1394/1974.

Ebû Nuaym, *Sıfatu'n-nifak ve na'tu'l-münâfikîn*, Beyrut: el-Beşâiru'l-İslâmiyye, 1422/2001.

Ebû Saîd, Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd, *ez-Zuhd ve sıfatu'z-zâhidîn*, (thk.: Mecdî Fethî es-Seyyid) Dâru's-Sahâbeti li't-Turâs, 1408.

Ebû Ya'la el-Mûsulî, Ahmed b. Ali, *Musnedu Ebî Ya'lâ* (I-XIII), Dimeşk: (thk.: Huseyn Selim Esed), Dâru'l-Me'mûn, 1984/1404.

Ebû'l-Abbâs, Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdî, *el-Bahru'l-medîd*, Kahire: (thk.: Ahmed Abdullah el-Kureşî) 1419.

Ebu'l-Avn, Muhammed b. Ahmed b. Salim, *Levâmu'l-envâr*, (I-II), Dimeşk: 1402/1982.

Kınalızâde'nin Ahlâk-ı Alâî'de Yer Verdiği Rivayetlerin Kaynak Değeri

- Elbânî, el-Eşkûderî, *Daifu'l-Câmi's-sağîr ve ziyâdetih*, el-Mektebu'l-İslamî, trz.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddin, *Daifu't-tergîb ve't-terhîb*, (I-II), el-Memleketu'l-Arabiyyeti's-Suudiyye: Mektebetu'l-Meârif, 1421/2000.
- Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu ulûmiddîn* (I-IV), Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, trz.,
- Geçmişten Geleceğe Ahlâk* (Sempozyum bildiri kitabı), Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, 2015.
- Hallâl, Ebû Bekr Ahmed b. Muhammed, *es-Sunne*, (I-VII), Riyâd: (thk.: Atiyye Zehrânî), Dâru'r-Râye, 1410/1989.
- Hatiboğlu, M. Said, *Hilafetin Kureyşliliği*, Ankara: Kitâbiyât, 2005.
- Hâzîmî, Ahmed b. Ömer, *Şerhu Kitâbi't-tevhîd*, <http://alhazme.net>.
- Herevî, Ebu'l-Hasen Nureddin, *Mirkâtu'l-mefâtiḥ şerhu mişkâtu'l-mesâbih* (I-IX), Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002.
- Herevî, İbn Abdullah, *Kitâbu'l-eymân*, Mektebetu'l-Meârif, 1421/2000.
- Herevî, Muhammed b. Emîn b. Abdillâh, *Tefsîru hadâik ve'r-reyhân..."* (I-XXXIII), Beyrut: Dâru Tûk, 1421/2001.
- Herevî, Muhammedu'l-Emîn b. Abdillâh, *el-Kevkebu'l-vehhâc* (I-XXVI), Mekketu'l-Mukerreme: Dâru'l-Minhâc, 1430/2009.
- Heysemî, Ebu'l-Hasan Nureddin Ali b. Ebî Bekr b. Suleyman, *el-Maksadu'l-ulyâ fi zevâidi ebî Ya'la el-Mûsulî*, (I-IV), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, trz.
- Hindî, *Kenzu'l-ummâl fi Suneni'l-Akôâl ve'l-Ef'âl*, I-XVIII, Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1401/1981.
- Humeydî, *el-Musned* (I-II), Dimeşk: (thk.: Hasan Selim), Dâru's-Sakâ, 1996.
- İbn Arabî, *el-Futûḥâtî'l-Mekkiyye*, Mısır: (thk.: Osman Yahya), 1. Baskı, el-Mektebetu'l-Arabiyye, 1985.
- İbn Arrâk, Nureddin, *Tenzîhu's-şerîati'l-merfûa ani'l-ahbâri'l-şeniati'l-mevdûa*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1399.
- İbn Asâkir, Ali b. Hasen, *Tebyînu'l-kezîbi'l-mufterî*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 1404.
- İbn Ca'd, *el-Musned*, Beyrut: (thk.: Âmir Ahmed Haydar), Muessesetu Nâdir, 1410/1990.
- İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf* (I-VII), Riyâd: (thk.: Kemal Yusuf el-Hût), Mektebetur'Rüşd, 1409.
- İbn Ebî Şeybe, *el-Musned* (I-II), Riyâd: (thk.: Âdil b. Yûsuf), Dâru'l-Vatan, 1997.
- İbn Ebî'd-Dunyâ, *es-Samtu ve Adâbu'l-Lisân*, Beyrut: (thk.: Ebû İshâk el-Huveynî), Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, 1410.
- İbn Hacer Askalânî, *ed-Dirâye fi tahrîci ehâdisi'l-hidâye* (I-II), Beyrut: trz.
- İbn Hibbân, *el-İhsân fi takrîbi sahîhi ibn Hubbân* (I-XVIII), Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1408/1988.

- İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerim*, Beyrut: (thk.: İbrahim Ramazan), Dâru Mektebet'l-Hilâl, 1410.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, *Ahkâmu ehli'z-zimme* (I-III), Ramâdî li'n-Neşr, 1418/1997.
- İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, el-Mektebu'l-İslamî, 1419/1999.
- İbn Mâce, *es-Sunen* (I-II), (thk.: Muhammed Fuad Abdalbaki), Dâru Ihyâi Turâsî'l-Arabî, trz.
- İbn Mubârek, *ez-Zuhd ve'r-rakâik*, Beyrut: (thk.: Habîburrahman el-A'zemî), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, trz.
- İbn Râhûye, *Musnedu İshak b. Râhûye*, (I-V), el-Medinetu'l-Munevvere: (thk.: Abdulgafûr b. Abdulhak el-Belûşî, Mektebetu'l-İman, 1412/1991.
- İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim, *el-Câmiu li'bni Vehb*, Riyâd: Dâru İbn Cevzî, 1416/1995.
- İsbahânî, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-Ensârî, *Kitâbu'l-Emsâl fi'l-Hadîsi'l-Nebevî*, Bombay/Hindistan: (thk.: Abdulali Abdhumeyd Hâmid), Dâru's-Selefiyye, 1987/1408.
- İsbahânî, Ebû Nuaym Ahmed bi Abdullah b. Ahmed b. İshâk b. Mûsa b. Mihrân, *Hilyetu'l-Evliyâ ve tabakâtu'l-esfiyâ*, (I-X), Dâru's-Seâde, 1974/1394.
- İsbahânî, Ebû Nuaym Ahmed bi Abdullah b. Ahmed b. İshâk b. Mûsa b. Mihrân, *et-Tibbu'n-nebviyyu* (I-II), (thk.: Mustafa Dönmez), Dâru İbn Hazm, 2006.
- İsbahânî, İsmail b. Muhammed, *et-Tergîb ve't-terhîb* (I-III), Kahire: (thk.: Eymen b. Salih b. Şa'ban), Dâru'l-Hadîs, 1414/1993.
- İsmail b. Ca'fer, İbn Ebî Kesîr el-Ensârî, *Hadîsu Ali İbn Ca'fer*, Riyâd: Mektebetu'r-Rüşd, 1418/1998.
- Kandemir, Mehmet Yaşar *Mevzu hadisler*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- Kâsımî, Ebû Abdullah İzzeddin, *el-Avâsım ve'l-kavâsım* (I-IX), Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1415/1994.
- Kerecî, Ali b. Muhammed, *en-Nuketü'd-dâleti alâ'l-beyâni fi envâi'l-ulûmi ve'l-ahkâm* (I-IV), Dâru'l-Kiyem, 1424/2003.
- Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî* (Günümüz Türkçesiyle), Ankara: (sad.: Murat Demirkol), Fecr Yayınları, 2016.
- Kınalızâde, *Ahlâk-ı Alâî* (Kınalızâde'nin Ahlâk Kitabı), İstanbul: (haz.: Mustafa Koç), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014.
- Köycü, Erdoğan, "Ayet ve hadislere göre ahlâk din ilişkisi", Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, c. 4, sayı: 1; 2017.
- Kudâî, Ebû Abdullah, *Musnedu's-Şihâb* (I-II), Beyrut: (thk.: Hamdi b. Abdilmecîd es-Selefi), Muessesetu'r-Risâle, 1407/1986.
- Kurtubî, İbn Asım en-Nemerî, *Câmiu beyâni'l-ilm ve fadlih* (I-II), el-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Suûdiyye: Dâru İbn Cevzî, 1414/ 1994.

- Kuşeyrî, Hevâzin b. Abdilmelik, *Tefsîru'l-Kuşeyrî*, Mısır: trz.
- Ma'mer b. Raşid, *el-Câmi* (Abdurrazzak'ın Musannaf'ının içerisinde), Pakistan: (thk.: Habîburrahman el-A'zamî), el-Meclisu'l-İlmî, 1403.
- Makdisî, *Fethu'r-rahmân* (I-VII), Dâru'n-Nevâdir, 1430/2009.
- Malik, *el-Muvattâ*, (I-VIII), Abudabi: (thk.: Muhammed Mustafa el-A'zamî, Muessetu Zâyed, 1425/2004.
- Maturîdî, Ebû Mansûr, *et-Tevhîd*, Mısır: (thk.: Fethullah Halîf), Dâru'l-Cânâtî'l-Mısıriyyeti, trz.
- Maverdî, Muhammed b. Habîb, *A'lâmu'n-nubuve*, Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hilâl, 1409.
- Mazherî, Muhammed b. Senâullah, *et-Tefsîru'l-Mazherî*, Pakistan: (thk.: Gulam Nebî et-Tûnûsî), Mektebetu'r-Rüşdiyye, 1412.
- Mervezî, Saîd b. İbrahim, *Musnedu Ebî Bekr es-Siddîk*, Beyrut: el-Mektebetu'l-İslamî, trz.
- Mubârekpûrî, Ebu'l-Alâ Muhammed Abdurrahmân, *Tuhfetu'l-ahvezî*, (I-X), Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, trz.
- Mucâhid, Ebu'l-Haccâc b. Cubeyr et-Tâbiî el-Mekkî, *Tefsîru mucâhid*, (thk.: Muhammed Abdusselâm Ebû'n-Neyl), Mısır: Dâru'l-Fikri'l-İslamî'l-Hadîseti, 1410/1989.
- Muhammed b. Atâ, Abdulkâdir b., *el-Mufîdu fî Muammâtî't-tevhîd*, Dâru'l-İ'lâm, 1422.
- Munâvî, *Feyzu'l-kadîr* (I-VI), Mısır: el-Mektebetu't-Ticâriyyeti'l-Kubrâ, 1356.
- Muslim, *es-Sahîh*, (I-V), Beyrut: (thk.: Muhammed Fuad Abdalbâkî), Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, trz.
- Mustafa b. Saîd, *el-Metâlib...* (I-VI), el-Mektebetu'l-İslamî, 1415/1994.
- Nesâî, *es-Sunenu'l-kubrâ* (I-X), Beyrut: (thk.: Hasan Abdulmun'im Şelebî), Muessesetu'r-Risâle, 1421/2001.
- Neysâbûrî, *el-Mustedrek alâ's-Sahihayn* (I-IV), Beyrut: (thk.: Mustafa Abdulkâdir Atâ), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Neysâbûrî, Muhammed b. Huseyn, *Garâibu'l-Kur'an rağâibu'l-furkan*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1416.
- Nuaym b. Hammâd, *Kitâbu'l-fiten* (I-II), Kahire: (thk.: Semîr Emîn ez-Zuheyrî), Mektebetu't-Tevhîd, 1412.
- Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, Beyrut: Dâru İhyai Turâsî'l-Arabî, 1420.
- Rûyânî, Ebû Bekr Muhammed b. Harun, *Musnedu'r-Rûyânî* (I-II), Kahire: (thk.: Eymen Ali Ebû Yemânî), Muessesetu Kurtuba, 1416.
- Sağânî, *el-Mevdûât*, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Dimeşk: 1405.
- Saîd b. Mansûr, *Sunenu Saîd İbn Mansûr*, (I-II), Hindistan: (thk.: Habîruhman el-A'zamî), Dâru's-Selefiyye, 1403/1982.
- Sehâvî, *el-Mekâsidu'l-hasene*, Beyrut: (thk.: Muhammed Osman el-Haşî), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1985.

- Semarkandî, Ahmed b. İbrahim, *Bahru'l-Ullûm*, trz.
- Sinop Üniversitesi Uluslararası Gençlik ve Ahlâk Sempozyumu I-II (Sempozyum bildiri kitapları), Sinop: Sinop Üniversitesi Yayınları, Aralık, 2016.
- Suyûtî, Celâleddin, *Câmiu'l-ehâdis* (I-XIII), trz.
- Suyûtî, Celâleddin, *ed-Durru'l-mensûr* (I-VIII), Beyrut: Dâru'l-Fikr, trz.
- Suyûtî, Celâleddin, *el-Fethu'l-kebîr* (I-III), Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1423/2003.
- Suyûtî, Ebû Bekr Celâluddîn, *Ellam'u fi esbâbi vurûdi'l-hadis*, Dâru'l-Fikr, 1416/1996.
- Şa' râvî, Muhammed Mütevellî, *Tefsîru'ş-Şa' râvî* (I-XX), Matâbiu Ahbârî'l-Yevm, trz.
- Şâfiî, Muhammed b. İdris, *el-Musned*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1400.
- Şafiî, Muhammed b. İdris, *Tefsîru İmâmî'ş-Şâfiî*, (I-III), el-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Suudiyye: (thk.: Ahmed b. Mustafa Ferrân), Dâru'd-Demiriyye, 1427/2006.
- Şâtîbî, İbrahim b. Musa, *el-İ'tisâm* (I-III), el-Memleketu'l-Arabiyyetu's-Suûdiyye: Dâru İbn Cevzî, 1429/2008.
- Şevkânî, Ali b. Muhammed, *el-Fevâidi'l-Mecmûa fi'l-Ehâdisi'l-Mevdûa*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, trz.
- Şevkânî, Muhammed b. Abdullah, *Fethu'l-kadîr*, Dımaşk-Beyrut: Dâru'l-Kelimi'd-Tayyib, 1414.
- Şeybânî, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *es-Sunne* (I-II), (thk.: Muhammed b. Saîd b. Salim el-Kahtânî), Dâru İbn Kayyim, 1406/1986.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım, *el-Mu'cemu'l-kebîr* (I-XXV), Kahire: (thk.: Hamdî b. Abdilmeccid es-Selefi), Mektebetu İbn Teymiyye, 1415/1994.
- Taberânî, Ebu'l-Kasım, *Musnedu'ş-Şâmiyyîn*, (I-IV), Beyrut: (thk.: Hamdî b. Abdulmeccid es-Selefi), Muessesetu'r-Risâle, 1405/1984.
- Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsât* (I-X), Kahire: (thk.: Târik b. Avdullah b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî), Dâru'l-Haremeyn, trz.
- Tâyâlisî, Ebû Dâvûd, *el-Musned*, (I-IV), Mısır: Dâru Hicr, 1419/1999.
- Tirmizî, *es-Sunen* (I-V), Mısır: (thk.: Ahmed Muhammed Şâkir), Mektebetu ve Matbaatu Mustafa, 1395/1975.
- Tûsî, Muhammed b. Gazzâlî, *Fedâhu'l-bâtiniyye*, Beyrut: (thk.: Abdurrahman Bedevî), Muessesetu Dârî'l-Kutubi's-Sakâfiyye, trz.
- Tûsî, Muhammed b. Gazzâlî, *Meârici'l-kuds fi medârici ma'rifeti'n-nefs*, Beyrut: Dâru'l-Âfâkı'l-Cedîde, 1975.
- Uysal, Muhittin, *Tasavvuf kültüründe hadis*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- Vâil Hâfız Halef, *Vasâyâ'l-âbâ li'l-ebnâi*, İskenderiye: trz.
- Yemenici, Ahmet, *"İslam Ahlâkı'nın Eğitim Müfredatına Aktarım Sorunu"*, Ahlâk ve Eğitim Şurası, Ankara: Eğitim-Bir-Sen Yayınları, 2015.

Kınalızâde'nin Ahlâk-ı Alâî'de Yer Verdiği Rivayetlerin Kaynak Değeri

Yıldırım, Ahmet, *Tasavvufun temel öğretilerinin hadislerdeki dayanakları*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Zeylaî, Yusuf b. Muhammed, *Nasbu'r-râye* (I-IV), Beyrut: Muessetu'r-Reyyân, 1418/1997.

Zeylaî, Yusuf b. Muhammed, *Tahrîcu'l-ehâdîsi ve'l-asâri'l-vâkıatı fi tefsîri'l-Keşşâf* (I-IV), Riyâd: Dâru İbn Huzeyme, 1414.

Zuheyri, Ebu'l-Eşbal Hasan, *Şerhu Kitâbi'l-ibâne min usûli'd-diyâne*, trz. (<http://www.islamweb.net>)

"İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi"
"Journal of the Human and Social Sciences Researches"
[itobiad]

ISSN: 2147-1185